

Kåre Nordbø

Vg1-elevers vei til læreplass innen Teknikk- og industriell produksjon - Hva påvirker valgene?

Masteroppgave i fag- og yrkesdidaktikk

Veileder: Anna C. Rapp

Juni 2020

Kåre Nordbø

Vg1-elevers vei til læreplass innen Teknikk- og industriell produksjon - Hva påvirker valgene?

Masteroppgave i fag- og yrkesdidaktikk
Veileder: Anna C. Rapp
Juni 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Å skrive masteroppgave var krevende, men interessant. Med bakgrunn i mitt arbeid som lærer på yrkesfag, min fortid i industrien og min interesse for ungdom og arbeids- og samfunnsliv har det vært en givende reise å få andre og nye perspektiver på hvordan vi lærer, vårt utdanningssystem og samfunn. En viktig jeg har ting jeg har erfart underveis: Dess mindre jeg kan om noe, desto enklere fremstår det.

Det er flere som fortjener en takk for at det lot seg gjøre for meg å skrive en master i Fag- og yrkesdidaktikk. Takk til Anna Rapp som har vært mentor, foreleser og veileder. Du har gjort mye for at masteren ble en realitet, og din evne til å gi andre tro på seg selv er unik.

Geografisk avstand og smittevernrestriksjoner har gitt få anledninger til å treffes, men likevel har du mestret oppfølgingen. Takk også til Kari Hansen, min andre veileder som var til god hjelp i innspurten. Arbeidsgiver, med Helge og rektor i spissen, har hele tiden vært positiv og lagt til rette for at jeg kunne reise til NTNU i Trondheim på samlinger. Det har hatt stor betydning for realisering av masterprosjektet. Takk til kollegaer som har stilt opp som informanter, og vikariert i mitt fravær. Takk til lærlingene som var mer enn villige til å være informanter.

Den som fortjener den største takken er min kone Hilde, som med stor tålmodighet har latt meg okkupere spisebordet i fem år, først ved bacheloren, deretter ved masteren. Endelig skal du få bordet tilbake. Takk til resten av familien, dere har vist stor tålmodighet med meg, og gitt støtte og oppmuntring underveis. Arne, du har sammen med Hilde tatt deg av gårdsdrifta i mitt fravær, og min svigerdatter Elin, du har hjulpet meg med dine skrive- og datakunnskaper. Takk til Reidun Sandvik Hetland som har korrekturlest for meg, og Jon Magne Sande Turøy som bistod meg ved fremmedspråklige utfordringer.

Og til slutt, mange takk til mine medstudenter, dere er en fargerik gjeng som har gitt meg mye både faglig og menneskelig. Det har utvilsomt betydd mye for tiden vi var på samlinger i Trondheim.

Meltveit 01.06.2020

Kåre Nordbø

Sammendrag

Videregående opplæring er organisert ved at elevene etter ungdomskolen må velge ett av femten mulige utdanningsprogram. Fem av disse er studieforbereidende, og ti er yrkesfaglige utdanningsprogrammer (Vilbli.no, 2020). Noen av disse utdanningsprogrammene er favner så vidt at de gir mulighet for så mange yrkesvalg at det er vanskelig å ha inngående kjennskap til alle. Et slikt utdanningsprogram er Teknisk og industriell produksjon (Tip). For elever som velger Tip er derfor mulighetene mange. Det viser seg at det er mange av elevene som ikke vet hvilket yrke de vil utdanne seg til når de begynner på Tip som sekstenåringer. For yrkesfaglærerne som skal orientere elevene om alle mulighetene de har, er dette en stor utfordring. Elever som etter Vg1 Tip velger Vg2 Industriteknologi har noe av den samme utfordringen. Vg2 Industriteknologi gir elevene mulighet til å velge blant tretti lærefag. Sentralt i arbeidet med elevenes yrkesvalg er faget Yrkesfaglig fordypning (YFF).

Søkelyset i denne studien er på utfordringene som ligger i å organisere arbeidet med elevenes yrkesvalg etter at de har valgt Vg1 Tip, og på hva som gir elevene et godt og bredt grunnlag for valg yrke. Videre er fokuset på de mange mulighetene for lærefag elevene har etter Vg2 Industriteknologi. De fleste som tar et fag- eller svennebrev, går to år på videregående skole og deretter to år i lære i bedrift. Studien fokuserer både på hva elevene velger på grunnlag av, og hvordan grunnlaget elevene må velge på presenteres. I dette arbeidet er yrkesfaglæreren den viktigste faktoren, siden det er yrkesfaglæreren som organiserer arbeidet med elevenes yrkesvalg. Det er dette som danner bakteppet for denne studien og problemstillingen er: *Hvordan arbeider elever og lærere med valg av yrke mellom Vg1 og læretid? Av dette fremkommer det også to forskningsspørsmål: Hva prioriterer lærerne i veiledninga? Og Hva styrer elevenes valg?*

Organiseringen av yrkesopplæringen i Norge er basert på et godt samarbeid mellom skole og næringsliv. Det er en gjensidig avhengighet mellom skolene og næringslivet. Skolene behøver næringslivet for å gi elevene praksis i ulike yrker, og bedrifter som kan tilby læreplasser. Næringslivet på sin side behøver å sikre rekruttering av fagarbeidere til sin arbeidsstokk. Bedriftene har i kraft av sitt behov for arbeidskraft kontroll på hvilke yrker de vil eller kan gi elevene praksis eller læreplass i. Skolen på sin side skal gi elevene muligheter blant annet utfra interesser, evner og talenter. Dermed blir det et tre-parts samarbeid der maktforholdet mellom de tre parter er ulikt. Noen av elementene i dette tre-parts samarbeidet er tuftet på

lover og forskrifter, noe som gir legal legitimitet. Andre elementer er tuftet på tradisjon, behov og lokale forhold og er dermed tuftet på hevdvunnen legitimitet (Weber, 2000). Lærerens nettverk er personlig og er ikke knyttet til noen legal rett. Både tidligere forskning (Sæterøy, 2019; Aspøy, Skinnarland & Tønder, 2017) og min studie viser at erfaringsbasert kunnskap som praksis i bedrift gir, er det beste grunnlaget for elevenes valg av yrke. Faget YFF er tenkt til å gi elevene alternative læringsarenaer, og er det faget som skal brukes til å hjelpe elevene med å finne «sitt» yrke (Utdanningsdirektoratet, 2016).

Hensikten med denne studien er å finne ut hvordan arbeidet med elevenes vei til et yrke drives ved en videregående skole i Rogaland. Studien er gjennomført som en kvalitativ studie, der empiri er innhentet fra lærlinger og lærere ved hjelp av intervjuer. Lærlingene har gått to år på den videregående skolen der lærerne underviser. Resultatene fra studien blir tolket i lys av tidligere forskning, teori om makt og legitimitet, habitus og nettverk, og isomorfisme som organisasjons-teori.

Viktige funn i denne studien er betydningen av praksis i bedrift. Praksisen i bedrift gir elevene innblikk i hva et yrke innebærer på en god måte. For at elevene skal få tilgang til praksisplassene i bedriftene er lærernes nettverk essensielt. Yrkesfaglærernes makt er stor, de kan bevisst eller ubevisst utelate informasjon elevene trenger i sitt yrkesvalg. Videre ser det ut til at det viktigste for lærerne er at elevene får læreplass. Om det er i det lærefaget elevene helst ønsker er noe underordnet. Et annet funn er at konjunktorene i næringslivet og hvilke lokale og regionale bedrifter som ligger geografisk nær område har signifikant betydning både for hvor mange læreplasser det er tilgjengelig, og i hvilke lærefag det er tilgjengelige læreplasser.

Abstract

When starting upper secondary school in Norway the pupils can choose from fifteen different educational programmes. Of these fifteen, five are programmes for general studies and ten are vocational education programmes (Vilbli.no). Some of these vocational education programmes are so broadly ranged that they make an extensive amount of career choices possible. So many that it is hard to know them all thoroughly. The first-year programme (Vg1) Technical and Industrial Production (Tip) is one such programme. For students taking this programme the opportunities are many. It turns out that many students, when starting Tip as sixteen-year olds, do not know what career to pursue. For the teachers who are to inform the students about all the possibilities they have, this can be a challenge. The students choosing the second-year programme (Vg2) Industrial Technology, after the first year of Tip, face the same challenge. Vg2 Industrial Technology gives the students the opportunity of apprenticeship training within thirty different trades. The subject Vocational in-depth studies Vg2 is therefore important in the process of helping the students in their career choice.

This study highlights the challenges in organizing the work with students' career choices after choosing Vg1 Tip, and on what gives the students a thorough basis for choosing a career. Further on, the focus will be on the many possible trades of apprenticeship training after completing Vg2 Industrial technology. Most people obtaining a craft certificate spends two years in upper secondary school, followed by two years as an apprentice in a company. The study focuses on both what basis the students have for choosing, and how this basis must be presented to the students. In this work the vocational teacher is the most important factor on account of being the one who organizes the work with the students' career choices. The thesis is: *How do students and teachers work with career choices between Vg1 and apprenticeship?* Two research questions have been compiled to elaborate and narrow the thesis:

1. What do teachers prioritize in their counselling?
2. What guides the students' choices?

The organization of the vocational studies in Norway are based upon cooperation between schools and local trade and industry, the two being in mutual dependence. The schools need the trade and industry to be able to give their students trainee work and apprenticeships. On the other hand, the local trade and industry needs the schools to secure their recruitment of skilled labour. Companies have, in power of their need for labour, control over what professions or skills they can offer trainee work or apprenticeships in. Schools are to provide

opportunities based on the students' interests, abilities, and talents. This results in a three-way cooperation where the amount of power weighs differently. Some of the elements in this three-way cooperation are based on laws and directions, which makes them legally legitimate (Weber, 2000). The teacher's network is personal, and is not bound to any legal right. Both former research (Sæterøy, 2019; FAFO 2017:11), and my study, show that experience based knowledge, which practise in companies provide, is the best base for the students' choice of profession. The subject Vocational in-depth studies Vg2 is meant to give the students alternative arenas for learning and is the subject that shall be used to let the students discover "their" profession (Utdanningsdirektoratet, 2016).

The purpose of this study is to figure out how the work with the students' paths toward a profession is performed at an upper secondary school in Rogaland. The study has been executed as a quantitative study, where empirical data has been collected from apprentices and teachers during interviews. The apprentices have studied for two years at the school where the teachers work. The results from the study will be interpreted in light of former research, theory about power and legitimacy, habitus and network, and isomorphism as organizational theory.

Important findings in this study is the importance of trainee work in companies. This is a good way to provide the students with an insight of what the profession entails. In order for students to gain access to these companies, the teacher's network is essential. The vocational teacher has great power. They can, consciously or unconsciously, withhold information the students might need in order to make their choice of career. Furthermore, it seems like the students succeeding in getting any apprenticeship, is more important to the teachers than the students getting the exact apprenticeship they want. Another finding is that economic conditions in trade and industry, and which local and regional companies you find in the area, has significant impact on how many available apprenticeships in different professions you can provide for the students.

Innhold

Forord	1
Sammendrag	2
Abstract	4
1. Innledning.....	9
1.1 Formål og fokus i studien.....	10
1.2 Fagfornyelsen	10
2. Tidligere forskning	13
2.1 Innledning.....	13
2.2 Hva styrer elevenes valg?.....	13
2.3 Yrkesfaglig Fordypning	14
2.4 Yrkesvalgmodning	16
2.5 Elevenes bosted	17
2.6 Yrkesfaglærerens kompetanse.....	18
2.7 Motivasjon	22
2.8 Relevans i tidligere forskning	23
3. Teori	27
3.1 Innledning.....	27
3.2 Definisjoner av makt	27
3.3 Makt og legitimitet	28
3.4 Makt og handlingstyper.....	29
3.5 Målstyring av skolen	32
3.6 Vaner	32
3.7 Habitus og nettverk	32
3.8 Isomorfisme.....	33
4. Metode.....	35

4.1 Innledning.....	35
4.2 Problemstilling	35
4.3 Epistemologi og metodologi	35
4.4 Utvalg.....	36
4.5 Intervju	36
4.6 Intervjuguide	37
4.7 Reliabilitet og validitet	38
4.8 Transkribering og kategorisering	39
4.9 Etikk	39
4.10 Oppsummering	40
5. Analyse.....	41
5.1 Interessebasert valg basert på elevens fokus	41
5.2 YFF-faget og påvirkning fra lokalt og regionalt næringsliv	43
5.3 Relasjonsbasert maktutøvelse	44
5.4 Utplassering i bedrift.....	46
5.5 Lærernes erfaring og nettverk	47
5.6 Veiledning utfra marked og konjunktur.....	49
5.7 Oppsummering av analyse	50
5.7.1 Interessebasert valg	50
5.7.2 YFF-faget og påvirkning fra lokalt og regionalt næringsliv	50
5.7.3 Relasjonsbasert maktutøvelse	51
5.7.4 Utplassering i bedrift.....	51
5.7.5 Lærernes erfaring og nettverk	51
5.7.6 Veiledning utfra marked og konjunktur.....	52
6. Drøfting.....	53
6.1 Innledning.....	53
6.2 Handlingsrasjonalitet i yrkesvalg	53

6.3 Makt og organisering	58
6.4 Elevenes valg.....	62
6.5 Isomorfisme Ensartet skole	64
7. Avslutning og oppsummering	66
Litteraturliste:	73
Vedlegg 1: Intervjuguide – lærlinger	78
Vedlegg 2: Intervjuguide - lærere	79
Vedlegg 3: Samtykkebrev til informanter	80
Vedlegg 4: Meldeskjema til NSD	84
Vedlegg 5: Godkjenning fra NSD.....	88

1. Innledning

Læreren skal drive og organisere undervisning og opplæring i tråd med opplæringsloven, læreplaner overordnet del, læreplaner med kompetansemål og lokale læreplaner. På Vg1 Teknikk og industriell produksjon (Tip) og Vg2 Industriteknologi er det foruten fellesfag, fire programfag som mer eller mindre henger sammen og skaper en helhet. Et av disse faga heter Yrkesfaglig fordypning og skal brukes til å gi elevene kjennskap og innsikt i hvilke fag og yrker de kan gå ut i lære. Elevene skal ha mulighet til å jobbe på ulike læringsarenaer og gis realistiske arbeidssituasjoner som skal gi et godt grunnlag i arbeidet med å finne «sitt» lærefag (Utdanningsdirektoratet, 2016). På Vg1 Tip skal faget ha 168 årstimer og på Vg2 Industriteknologi skal faget ha 253 årstimer. Dette innebærer utfordringer for den som skal organisere dette faget på for eksempel Vg1 Tip. For lærerne og elevene er dette en utfordring med tanke på at dette er starten på opplæring og orientering i omkring 90 lærefag (Vilbli.no, 2020). Studien handler om utfordringene som lærerne har med å organisere dette arbeidet, og utfordringene det er for elevene å finne sitt lærefag blant alle mulighetene de har. De viktige valgene elevene gjør når de velger sitt videregående utdanningsprogram og videre sitt lærefag er av interesse for mange. *Elevene selv*, det er deres fremtid og deres yrkesfaglige interesser og muligheter det dreier seg om. *Samfunnet*, lokalt, regionalt og nasjonalt, det er viktig for samfunnet å utvikle og utdanne borgere som bidrar økonomisk og sosialt og som bidrar til å utvikle samfunn og fagene. *Næringslivet*, bedrifter og foretak, private og offentlige er avhengige av faglært arbeidskraft (Sæterøy, 2019). *Videregående skoler*, driver utdanning og opplæring av fremtidige fagarbeidere. Vi kan si det er flere aktører som har mer eller mindre interesse av elevenes yrkesvalg. De ulike aktørenes interesser har forskjellig innvirkning på og betydning for arbeidet med elevenes yrkesvalg. Lokal industri og næringsliv har rett til å være med å utforme lokale læreplaner, ifølge forskrift for Yrkesfaglig fordypning (Utdanningsdirektoratet, 2016). I forskrift til Yrkesfaglig fordypning for de yrkesfaglige utdanningsprogrammene står det at lokalt og regionalt arbeidsliv skal gis mulighet til å definere innholdet i lokale læreplaner, i samsvar med regionalt og lokalt kompetansebehov. De lokale læreplanene skal være basert på læreplanene for de aktuelle fag (Utdanningsdirektoratet, 2016). Denne muligheten det lokale næringslivet har til å påvirke hva elevene skal jobbe med i Yrkesfaglig fordypning er kanskje ikke godt nok kjent blant bedrifter, og muligens heller ikke hos lærerne på yrkesfag. Det vil kunne påvirke forholdet det per i dag er mellom skole og næringsliv i forhold til elevenes arbeid med å finne sitt lærefag.

At næringslivet har en slik rett i forhold til lokale læreplaner betyr at vi må kunne si at de har en legal rett (Weber, 2000, s. 5) til å utøve en viss makt på elevenes valg av lærefag.

1.1 Formål og fokus i studien

Formålet med denne studien er å finne ut hvordan lærere og elever på en videregående skole, på yrkesfag i Rogaland arbeider med elevenes valg av lærefag. Ved å knytte til tidligere forskning og anvende kjent teori er det et mål for studien å forstå hvorfor lærerne organiserer arbeidet med elevenes yrkesvalg på den måten de gjør, og kunne peke på svakheter og styrker i dette arbeidet. Fokuset i studien er både på lærernes organisering av arbeidet med elevenes valg av lærefag og på elevenes orientering som fører til deres valg. Det er en målsetning for studien at den frembringer kunnskap som kan benyttes av lærere og skoler for å styrke det viktige arbeidet det er å gi yrkesfag elevene et godt og reelt grunnlag for valg av lærefag og yrke.

Utdanningsdirektoratet (2015) sier noe om prinsipper for opplæringa. Det er ønskelig med et samarbeid mellom skolen og lokalt næringsliv. Dette kan være med å gi elevene innsyn i fag og yrker og gi erfaring og grunnlag for valg utdanning og yrke. Dette samarbeidet er ikke forankret i en legal rett, men må sies å være basert på et frivillig og gjensidig samarbeid mellom skole og næringsliv.

Lærerne på Vg1 på brede utdanningsprogram som Tip og Vg2 Industriteknologi har en nøkkelrolle i elevenes arbeid med å finne sitt yrke. I denne rollen bruker lærerne egen erfaring og eget nettverk for å gi elevene orientering om alle mulighetene de har innen sitt utdanningsprogram (Aspøy et al., 2017)). Læreren blir kontaktleddet mellom skolen og næringslivet. Næringslivets behov for arbeidskraft varierer i takt med konjunktorene i samfunnet og økonomien. Lærerne står midt i den utfordringen det er å gi elevene den rådgivning og veiledningen de behøver for å finne sitt lærefag, der behovet for lærlinger og fagarbeidere er en side og elevenes interesser og evner er andre sider av utfordringen.

1.2 Fagfornyelsen

Fagfornyelsen innebærer at grunnskole og videregående skole får nye læreplaner i år. Tiende trinn i grunnskolen og Vg2 yrkesfag får nye læreplaner i 2021 (Utdanningsdirektoratet, 2019).

Begrepet *kompetanse* blir på Utdanningsdirektoratet sine sider definert slik: «Kompetanse er å tilegne seg og anvende kunnskaper og ferdigheter til å mestre utfordringer og løse oppgaver i kjente og ukjente sammenhenger og situasjoner. Kompetanse innebærer forståelse og evne til refleksjon og kritisk tenkning» (Utdanningsdirektoratet, 2018, kap.2.2). Dybdeløring er et annet begrep som brukes i forbindelse med fagfornyelsen og nye læreplaner og blir definert slik på Utdanningsdirektoratet (2019) sine sider: «å utvikle kunnskap og varig forståelse av begreper, metoder og sammenhenger i fag og mellom fagområder. Det innebærer at elevene reflekterer over egen læring og bruker det de har lært på ulike måter i kjente og ukjente situasjoner, alene eller sammen med andre». Det er spesielt utfordrende for utdanningsprogrammet Tip som innbefatter mulighet til så mange yrkesvalg, og til flere mulige Vg2-løp. Et økende fokus på kompetanse og dybdeløring gjør arbeidet med elevenes yrkesvalg og arenaer for dette arbeidet enda mer aktuelt og betydningsfullt. Dette gjør betydningen av relasjonen mellom skole og næringsliv minst like viktig som før.

Premissene for at elevene får den erfaringsbaserte orienteringen de trenger for å velge sitt lærefag og dermed yrke, legges av både lærere, næringsliv og myndighetene via lover og forskrifter, men premissene blir også lagt av tradisjoner og kultur opparbeidet gjennom årtier i industri og andre foretak. Premisser som er forankret i lover og forskrifter er i noen grad lettere å forholde seg til enn premisser som baseres på lokale tradisjoner og skiftende konjunkturer.

Forskinga i studiet er gjennomført ved hjelp av kvalitativ metode, med intervjuer av lærlinger i forskjellige industrifag, og yrkesfaglærere på Vg1 Tip og Vg2 Industriteknologi. Forskningsarbeidet er gjort i en sosialkonstruktivistisk tradisjon, der kunnskapen som dannes og læringen må ses i sammenheng med et felleskap og kultur som individet tilhører (Irgens, 2016, s. 167). Teorien blir sett fra et perspektiv der makt er vesentlig, legitimitet og rasjonalitet, nettverk og habitus er andre teoretiske perspektiver. Isomorfisme som organisasjonsteori blir også presentert i det teoretiske perspektivet.

Studien tar utgangspunkt i problemstillinga:

Hvordan arbeider elever og lærere med valg av yrke mellom Vg1 og læretid?

I studien blir det sett på elevenes valg, nærmere bestemt på hvilke grunnlag de gjør sine valg og hva som påvirker dem i deres valg. Videre ser studien på hvordan lærerne organiserer og tilrettelegger for arbeidet med elevenes yrkesvalg. Sentralt i dette arbeidet er faget yrkesfaglig fordypning. På bakgrunn av dette er det utarbeidet to forskningsspørsmål:

1. *Hva prioriterer lærerne i veiledninga?*
2. *Hva styrer elevenes valg?*

Bakgrunnen for valgte problemstilling er min interesse for og dilemmaet det kan være å veilede elevene gjennom de viktige veivalg de må gjøre i løpet av tiden på Vg1 og Vg2 yrkesfag. I min jobb som programfaglærer på Vg1 Tip og Vg2 Industriteknologi opplever jeg dette arbeidet som et tyngende, men også interessant ansvar, og for å kunne gjøre en god jobb med mine elever ønsker jeg å studere dette mer inngående. I tillegg er det et mål at andre lærere og skoler kan bruke studien for å bedre innsikten i studiens tematikk.

Oppgaven har syv kapitler. Det første kapitlet er innledning og gir en kort innføring i tema for oppgaven, problemstilling og bakgrunn for valg av tema. Kapittel to presenterer tidligere forskning og relevans i forhold til tematikken i oppgaven. I kapittel tre presenteres aktuell teori som kan brukes for å tolke og forstå problemstillingen. Teori ses i både individperspektiv og fra samfunns- og institusjonsperspektiv. I kapittel fire presenteres metoddelen for forskningsdelen av studien. Resultater og funn fra studien blir presentert i kapittel fem. Drøfting av teori, tidligere forskning og egen analyse gjøres i kapittel seks. Kapittel sju er avslutning som oppsummerer studien.

2. Tidligere forskning

2.1 Innledning

I dette kapitlet vil det presenteres noe av tidligere forskning. Det er relativt lite forskning rettet mot læreres veiledning og elevenes valg av yrke mellom Vg1 og læretiden innen Teknikk og industriell produksjon og Industriteknologi. Derfor er noe av forskninga i dette kapittel på mer generell basis, men i hovedsak på yrkesfag. Andre deler av forskninga går mer direkte inn i tematikken for studien. Sentralt i presentasjonen av tidligere forskning står faget Yrkesfaglig fordypning (YFF), tidligere Prosjekt til fordypning (PTF).

Yrkesfaglig fordypning er det faget som er tenkt til å orientere elevene om evner, muligheter og valg (Utdanningsdirektoratet, 2016). Ved hjelp av dette faget kan elevene i løpet av Vg1 og Vg2 finne ut hvilket lærefag de ønsker å velge. YFF-faget gjennomføres både på skolen og ute i bedrift. Praksis ute i bedrift er mer vanlig på Vg2 enn Vg1 (Nyen & Tønder, 2012).

2.2 Hva styrer elevenes valg?

Ungdommens identitetsutvikling og det å finne sin vei i utdanning og yrkesvalg henger sammen (Birkemo, 2007). Asbjørn Birkemo skriver om dette i sin artikkel *Utdanningsvalg- og yrkesvalg i ungdomsalderen* der han peker på hva som er av betydning for elever på ungdomsskolen, når de gjennomfører sine valg. Birkemo gjennomførte en studie basert på 2000 ungdomsskoleelever fordelt på 65 skoler. Studien ble gjennomført rundt millenniumskiftet, og ser på hva som kjennetegner elevenes yrkes- og utdanningsvalg. Her kommer det frem at det viktigste for elevene er interesser, evner og talenter og mulighet for arbeid i fremtiden. Interesser er den viktigste faktoren, 65% mente det var avgjørende for valg av yrkesretning. 52% mente evner og talenter betyr ble avgjørende. Mulighet for jobb i fremtida ble fremholdt av 47% blant de spurte. Av faktorer og forhold som spiller en mindre rolle var betydningen av utdanningstilbudet på lokale skoler den som betydde mest, dette oppgav 25% av elevene. Arbeidsmulighetene lokalt ble oppgitt av 13% av elevene. Rådgiver på ungdomsskole, familie og venner blir tillagt mindre betydning (Birkemo, 2007). Birkemo mener yrkesvalgprosessen begynner hos elevene når de erkjenner og innser at de må starte med å orientere seg mot valg av utdanning og yrke (Birkemo, 2007).

Håkon Sæterøy (2019) har i sin masteroppgave sett på hva som styrer elever på ungdomskolen sine valg av utdanningsprogram på videregående skole. Det var 102 respondenter (10.-klassinger) fordelt på fire skoler med på denne spørreundersøkelsen. Den ene problemstillingen han ser på dreier seg om hvordan elever på tiende trinn opplever rådgivningstiltak i regi av næringsliv og videregående skole. Her kommer det frem at erfaringsbasert formidling er mer populært enn annen informasjonsformidling. Hospitering i videregående skole påvirket 72% av de spurte elevene, og arbeidsuke i bedrift påvirket omtrent halvparten av elevene. Dette var erfaringsbaserte aktiviteter som påvirket elevenes valg i stor grad. Informasjonen videregående skole gav, påvirket 57% av elevene. Samtaler om utdanningsvalg og ensartede og forelesingspregede informasjonsøkter påvirket valget bare i liten grad. Elevene bekrefter at hospitering i videregående skole var bra, og det opplevdes positivt for elevene å være på skolen, oppleve faga og få snakke med elever. (Sæterøy, 2019).

På spørsmålet om hvilke faktorer som var avgjørende for valg av utdanningsprogram svarte elevene at tidligere erfaringer (78%), interesser (67 %) og utsikter til fremtidig lønn (65 %) var viktige faktorer ved programfagvalget. Venner sine valg og foreldrenes ønsker spilte en mindre rolle for valget. Sæterøy sier videre at en del elever kunne tenkt seg mer praktisk erfaring å bygge sine utdanningsvalg på (Sæterøy, 2019). Disse studiene viser med andre ord at for elevene skal finne det som de har interesse og evner for, så kreves en eller annen form for erfaringsbasert aktivitet. Denne aktiviteten må skolene legge til rette for. Når elevene fortsatt er på ungdomsskolen, skjer denne tilretteleggingen i emnene Arbeidslivsfag og Utdanningsvalg via hospitering og andre aktiviteter. Det er god grunn til å tro at samme behov for å selv få prøve ut yrker gjør seg gjeldende også i de valgene frem mot yrke som skal gjøres mellom Vg1 og læretiden, ikke minst i faget YFF.

2.3 Yrkesfaglig Fordypning

«Formålet med Yrkesfaglig fordypning er å gi elevene mulighet til å prøve ut ett eller flere aktuelle lærefag slik at de kan få et godt grunnlag for sitt valg av lærefag. De skal få erfaring med innhold, oppgaver, og arbeidsmåter som karakteriserer yrkene utdanningsprogrammet kvalifiserer dem for, og få mulighet til å fordype seg i kompetansemål fra læreplanene på Vg3-nivå. Elevene skal få mulighet til å oppleve realistiske arbeidssituasjoner gjennom bruk av ulike læringsarenaer» (Utdanningsdirektoratet, 2016).

Lokalt og regionalt næringsliv skal ha mulighet til å være med å utarbeide lokale læreplaner og vil være viktige samarbeidspartnere i forhold til praksisplasser og læreplasser (Utdanningsdirektoratet, 2016).

Under prinsipper for opplæringen skriver Utdanningsdirektoratet om betydningen det kan ha for elevene å være en del av et samarbeid mellom skole og næringsliv (Utdanningsdirektoratet, 2015). I et slikt samarbeid kan elevene få erfaring med praktisk arbeid, kunnskap om arbeidslivet og innsyn i ulike arbeidsprosesser. Samarbeidet mellom skole og næringsliv kan dermed gi elevene et bedre grunnlag for valg av utdanning og yrke.

FAFO evaluerte faget Prosjekt til fordypning etter innføringa av Kunnskapsløftet i 2006. Her kommer det fram at elevene gjør sitt utdanningsvalg med grunnlag i flere forhold. Det er kjennskap til yrket, egne interesser, hva venner har valgt, utsikter til jobb i yrket og mulige utdanningstilbud lokalt (Dæhlen, Hagen, & Hertzberg, 2008). Det er verdt å legge merke til at kjennskap til yrke er tatt med som en viktig del av yrkesvalget hos elevene. Det aktualiserer utfordringen det er å gi elevene kjennskap til de mange yrker som er under Tip-paraplyen. I en annen FAFO-rapport fremheves betydningen av å få være utplassert i bedrift i faget Prosjekt til fordypning (PTF), nå Yrkesfaglig fordypning (YFF).

«Elever som har gjennomført prosjekt til fordypning ute i arbeidslivet, har i vesentlig større grad enn elever som har gjennomført faget i skolen, fått et bedre grunnlag for valg av utdanning og yrke. Andelen som har fått et klart bedre grunnlag for valg av fag og yrke, stiger jevnt fra 19 prosent blant dem som har hatt prosjekt til fordypning for det meste på skolen, til 30 prosent av dem som har vært omtrent like mye på skolen og i arbeidslivet, til 47 prosent blant dem som hovedsakelig har vært ute i arbeidslivet» (Nyen & Tønder, 2012, s. 88).

Å ha praksis ute i bedrift gir elevene et bedre grunnlag for valg av yrke. De elevene som har vært mest ute i praksis mener de har det beste grunnlaget for yrkesvalg. Blant elevene som var ute i bedrift i faget Prosjekt til fordypning var det over dobbelt så mange som hadde fått et klart bedre grunnlag for valg av fag og yrke, enn blant dem som var på skolen i Prosjekt til fordypning. Også Sintef (2011) som evaluerer skolens rådgivning i rapporten *På vei mot framtida – men i ulik fart?* har studert betydningen av praksis i bedrift og samarbeid med næringslivet. Sintef-rapporten finner at skolene som har utstrakt samarbeid med næringslivet oppfatter at kvaliteten på arbeidet med elevenes yrkesvalg blir bedre.

Vi finner signifikante forskjeller mellom de som har lite og mye samarbeid med bedrifter i form av at de som har større grad av samarbeid vurderer kvaliteten på rådgivningen og samarbeidet med andre aktører bedre. Vi ser større forskjeller når det gjelder yrkes- og utdanningsrådgivningen enn den sosialpedagogiske rådgivningen (Buland, Mathiesen, Aalid, Haugsbakken, Bungum & Mordal, 2011, s. 124).

YFF-faget (tidligere PTF) blir brukt og tolket forskjellig ifølge *På vei mot framtida – men i ulik fart?* (Sintef, 2011). Her blir det påpekt at noen skoler ser på YFF-faget i hovedsak som et fag som skal brukes til å orientere elevene om mulighetene de har, og om hvilke muligheter særlig de brede programfagslinjene gir elevene. Andre bruker faget til fordypning og spesialisering inn mot det yrket elevene skal begynne i lære.

«Vi har både i intervjuer her og i andre prosjekter sett hvordan enkelte bransjer/lærebedrifter noen steder krever at deres lærlinger skal ha hatt mest mulig fordypning i lærefaget gjennom PTF før de begynner i lære» (Buland et al., 2011, s. 151).

En tredje gruppe bruker faget til å gi elevene mer praktisk arbeid, som en pause fra og alternativ til mye teori i skolehverdagen. Her ser vi at bruken av YFF-faget er forskjellig. Noen bruker faget til en avveksling fra en teorifylt hverdag, andre bruke faget til yrkesorientering, en tredje gruppe bruker faget til å fordype seg i lærefaget sitt. Den gruppen som bruker YFF-faget til fordypning i lærefaget er sannsynligvis elever som har bestemt seg for lærefag og har fått læreplass. Samtidig kan det være at slik forskjellig bruk av YFF-faget er en slags tilpasning av undervisning til elevene.

2.4 Yrkesvalgmodning

Karl J. Skårbrevik skriver om yrkesvalgmodning i sin artikkel *Yrkesvalmodnad – eit nyttig omgrep?* (Skårbrevik, 2004). Den handler om ungdommens modning i forhold til valg av utdanning og yrke. Her refereres det til en teori fremsatt av Ginzberg, Ginsburg, Axelrad og Herma på 1950- tallet. Dette er en teori som deler utviklinga frem mot et yrkesvalg inn i tre stadier. Fantasistadiet, det gjelder barneåra frem til 11-12 årsalder, her handler det om fantasi og lek som knyttes til forskjellige yrker. Det neste, det tentative stadiet, innebærer at de unge blir mer klar over egne evner, interesser og ferdigheter. Dette skjer i 12 til 16 årsalder. Det siste, det realistiske stadiet, betyr at de unge trekker inn andre forhold som er viktige faktorer i et utdannings og yrkesvalg. Det kan være jobbmuligheter, lønn og arbeidsbetingelser og hvor

lang utdannelsen vil være. Ifølge Ginsberg m. fl. sin teori vil de unge være omtrent 17 år når de er klare for å ta realistiske valg i forhold utdanning og yrke (Skårbrevik, 2004).

Skårbrevik refererer i sin artikkel til Donald E. Super. Han er kanskje den som er mest kjent for uttrykket *valgmoden*. Super har utviklet en teori der yrkesvalg for unge inngår. I denne teorien er valgmodenheten en vesentlig del av personlighets- og identitetsutviklinga hos de unge. Identiteten utvikles, ifølge Super, gjennom interaksjon mellom en persons genetikk, og det kulturelle og sosioøkonomiske miljøet den unge vokser opp i. Det som driver det hele frem er nysgjerrigheten, barn og unge utforsker miljøet rundt seg, noe som videre danner grunnlag for å skape interesser. Denne identiteten eller selvoppfattelsen gir så et grunnlag for å være moden for utdanning og yrkesvalg. Dette leder videre til en prosess der den unge utforsker forskjellige utdannelser og yrker. Den siste delen av de unges vei til et yrke deler Super inn tre faser. Den første, krystallisering, handler om hvilke yrker som ivaretar den unges verdier, evner, interesser og muligheten for å få realisert dem. Den andre handler om å få spesifisert nærmere hvilke stillinger og arbeidsoppgaver de sikter mot. Den siste fasen vil være å iverksette avgjørelsene slik at den unge tar det nødvendige skrittet det er å få den jobben den unge har forberedt seg på (Skårbrevik, 2004).

I følge Skårbrevik er det ikke uproblematisk å gjøre sitt utdannings- og yrkesvalg for de unge. Ut fra Ungdomskolen er elevene 15-16 år, og dermed er de kanskje ikke valgmodne når de må velge sin studieretning. Skårbrevik og Dybdal (1993) undersøkte blant elevene som startet på videregående skole og fant at 41% av elevene på yrkesfag hadde bestemt seg for yrke. På de allmennfaglige studieretningene var det bare 24% som hadde bestemt seg for et yrke (Skårbrevik, 2004). Teoriene til Skårbrevik antyder at selv om ungdomsskolene, gjennom ulike fag og aktiviteter, legger opp til at elevene skal skaffe seg erfaring for å ta riktige valg i henhold til fremtidig skole og yrkesvalg, er ikke sikkert elevene er modne til det. Med det i bakhodet blir arbeidet med og valgene som leder frem til fremtidig yrke i videregående opplæring enda viktigere.

2.5 Elevenes bosted

Elevenes bosted kan ha betydning både for yrkesvalg og gjennomføring. I artikkelen *Å forstå regionale forskjeller i gjennomføring i videregående opplæring* skriver Hovdhaugen og Skålholt (2019) om blant annet at Bygg og anlegg og Teknikk og industriell produksjon

skiller seg ut fra andre yrkesfaglige utdanningsprogram ved at det er flere som fullfører i distrikta enn i sentrale områder geografisk sett. En grunn til dette kan være forholdene rundt det lokale næringslivet, og fagtradisjoner. I et lokalt næringsliv med bransjer med mange fagarbeidere, vil dette være med på å styrke gjennomføringa. Ved at det er god tilgang til læreplasser og arbeidsplasser for fagarbeidere, fører dette gjerne til at flere elever velger blant disse fagfelta. Hovdhaugen og Skålholt skriver videre at det er kontaktnettverket som kanskje er den mest utslagsgivende faktoren for at elevene i distrikta får læreplass. På Bygg og Anleggsgfag (BA) og Tip ser dette nettverket ut til å ha større betydning for å få læreplass enn karakterene. De med svake karakterer bruker nettverket til å skaffe seg læreplass. Det må tolkes positivt at de med svake karakterer bruker nettverket sitt til å få seg læreplass mener forfatterne. Å bo i en kommune som ikke betegnes som sentral, og har en viss andel industri gir elevene på Tip et fortrinn når det gjelder å få læreplass og et fagbrev. Et annet funn i denne studien er at elever på Tip i mindre grad enn andre er påvirket av hvor lang utdannelse foreldrene har. Det kan tyde på at Tip elevene har andre rollemodeller enn andre elever (Hovdhaugen & Skålholt, 2019).

I denne artikkelen pekes det på at elever på yrkesfag på distriktskoler har en slags fordel i forhold til elever på skoler i urbane områder geografisk sett. Et næringsliv med fagtradisjoner og mange fagarbeidere gir mulighet for mange lærlingeplasser. Dette kommer de lokale elevene til gode i form av at de får tilbud om læreplass lokalt. Kontaktnettverket elevene har ut i lokalsamfunnet er av stor betydning for at elevene får læreplass og jobb. Et annet interessant moment er det at elevene på Tip i mindre grad enn andre tar hensyn til foreldrenes yrkesvalg. Det kan tyde på at elevene får god anledning til å gjøre egne og selvstendige yrkesvalg, gjerne med bakgrunn i nettverket de selv har bygget seg. Et annet moment kan være at det er færre fagretninger for elevene å velge blant, noe som kan forenkle valgprosessen for elevene. For lærerne vil da kanskje dette medføre at deres nettverk ut i næringslivet i stor grad er knyttet til disse bedriftene. Det kan se ut som arbeidet med elevenes yrkesvalg i distriktskoler bruker nettverk til bedrifter i stor grad for å yrkesorientere elevene.

2.6 Yrkesfaglærerens kompetanse

Programfaglæreren er viktig for elevenes vei mot et fag og yrkesvalg. I FAFO-rapport 2017:11 snakkes det om hva det er som kjennetegner den gode yrkesfaglæreren (Aspøy, Skinnarland & Tønder, 2017). Her blir dette undersøkt ved å intervjuer både rektorer, elever

og yrkesfaglærere.

Her forteller en lærer at elevene tidlig på året blir utfordret på å lage en karriereplan hvor de presenterer planer for yrkesvalg og arbeidsplass om fem år. Dette gjøres fordi elevene må bevisstgjøres i forhold til arbeidslivet og hva som forventes av elevene både med tanke på yrkesvalg og hva forskjellige yrker innebærer. Læreren forteller at den første tiden er elevene på skolen i YFF-faget, men de siste ti ukene er de ute i bedrift. Dette for å bedre kjennskapen til yrket de tidligere beskrev i sin karriereplan. Praksisplassen ute i bedrift skal de helst ordne på egenhånd, for å gi elevene kjennskap til arbeidsmarkedet (Aspøy et al., 2017).

Det er ifølge lærerne i studien ideelt for elever både på TIP og BA å ha et tett forhold til næringslivet både på Vg1 og Vg2. For å få dette til må lærerne ha et godt nettverk inn mot næringslivet. Lærerne i studien mener både Vg1 og Vg2 innen Tip-faga bør være tett på næringslivet, og dette krever at lærerne har et godt og bredt nettverk i lokalt næringsliv. Det påpekes at der hvor kompetansen ikke strekker til hos lærerne, kan det brukes eksterne aktører som bedrifter eller opplæringskontorer for å dekke inn manglende bredde. Samtidig peker rapporten på utfordringen det kan være med lærerens faglige bakgrunn. Den kan ha betydning for hvilke fag elevene blir kjent med, og dermed hvilke fag de ikke blir kjent med Vg1 (Aspøy et al., 2017). Av elevene blir den gode Tip- læreren fremstilt som en som foruten egen og god fagkunnskap, har gode kontakter i et bredt kontaktnettverk i næringslivet, slik at elevene kan få gode og relevante praksisplasser. Dette er av stor betydning der lærere og skole mangler kompetanse på brede utdanningsprogrammer.

I denne undersøkelsen var det et åpent spørsmål om hva som kjennetegner god undervisning, og det ble funnet fire hovedpunkter:

- Undervisninga må være relevant i forhold til næringslivet.
- Praksis og teori må kobles sammen.
- Det må være gode relasjoner mellom elever og lærere.
- Lærerne må være engasjerte.

Lærerne på Tip var særlig opptatt av at det som ble undervist var relevant for det som møter elevene ute i bedriftene (Aspøy et al., 2017). Bredden på flere av programfaga er stor, særlig på Vg1 blant annet på Tip. Rapporten viser at dette ikke nødvendigvis oppleves så vanskelig for lærerne, her tenker lærerne at faga kan introduseres og gis en viss orientering om, men at

faga ikke nødvendigvis behøver å undervises i.

I oppsummeringen sier rapporten at den gode yrkesfaglæreren blant annet har et godt samarbeid med kolleger og nettverket de har i næringslivet. Det lokale næringslivet er viktig for tilgang til praksisplasser og læreplasser, og er dermed betydningsfullt for overgangen elev til lærling. Et annet moment rapporten peker på er at yrkesfaglæreren på Tip, som i utgangspunktet ikke tenkte å bli lærer, dras mellom identiteten som fagarbeider og lærer (Aspøy et al., 2017). Elevene peker videre på at programfaglærerne gjerne har lang arbeidserfaring før de ble lærere, dette er positivt for elevene på flere måter. Med bakgrunn i lang yrkeserfaring kan lærerne fagene sine godt, de bruker sine egne erfaringer inn i undervisninga og klarer derfor på en god måte å forberede elevene på hvordan livet er i en bedrift. Dette gjelder både rent praktiske ting som pauser, mat og klær, men også ting som inngår i et arbeidsmiljø og bedriftskultur, det kan være om humor eller omgangsmåter og språk. Elevene pekte også på at lærerne var flinke til å formidle at det ofte er et annet tempo på arbeidet ute i bedrift, og at det gjerne er andre krav til elevene ute i bedrift enn det er på skolen (Aspøy et al., 2017).

Rektorinformantene i samme studie sier om yrkesfaglærerne at de er «veldig gode på relasjoner». Yrkesfaglæreren har gjerne en fortid og bakgrunn som gjør at de er gode både på det praktiske og på veiledning, og får ofte god kontakt med elevene. Deres gode evner til samarbeid tilskrives også tiden fra tidligere yrkesliv.

«Når vi som rektorer tenker på fungerende og ikke fungerende lærere, så er det tre viktige kompetanser som en lærer må ha for å være en god lærer. Det er faglig kompetanse, det er pedagogisk kompetanse, og de to kompetansene er lovpålagte. Men den tredje kompetansen, det er relasjonskompetanse» (Aspøy et al., s. 41).

Rektorene sier at relasjonskompetansen er sterkt personavhengig. Samtidig viser rapporten at alle gruppene av informanter mener at relasjonskompetansen er en betydningsfull kompetanse. Ifølge rapporten er dette interessant, fordi det blir et spørsmål om relasjonskompetanse er en personlig egenskap eller om det er en kompetanse som kan tilegnes. Rektorene mener den gode yrkesfaglæreren er strukturert, har utstrakt grad av samarbeid med andre, og er aktiv i eget bransjenettverk og i næringslivet generelt (Aspøy et al., 2017).

I FAFO-rapport 2017:11 (Aspøy et al., 2017) blir det presentert hva som er den gode yrkesfaglæreren. Det blir sett på fra både elevenes, lærernes og rektorenes ståsted, og det er enighet om det er av stor betydning at yrkesfaglæreren har relevant fagutdanning og lang erfaring. Nettverket læreren har ut i næringslivet er viktig for at elevene skal få tilgang til praksisplasser ute i bedriftene. Med erfaring fra næringslivet klarer yrkesfaglæreren på en god måte å formidle til elevene hva som venter dem ved praksis i bedrift og når de begynner i lære. Lærernes nettverk i næringslivet har dermed en viktig rolle både for å forberede elevene på yrkeslivet, og å kunne hjelpe elevene med å finne sitt yrke, ved at de får prøve ut yrker i bedriftene. Rektorene fremholder relasjonskompetansen hos yrkesfaglærerne, det kan tyde på at erfaring fra næringslivet bidrar positivt til relasjonskompetansen.

I artikkelen *Lærer, men fagarbeider* (Utdanningsforskning, 2015) mener Hedvig Skonhøft Johannesen med bakgrunn fra funn i sin doktorgrad, at yrkesfaglæreren føler seg nærmere knyttet til identiteten fagarbeider enn til lærer. Dette medfører at Yrkesfaglærerne ønsker at elevene skal få og oppleve yrkesstolthet, det er viktigere at elevene får yrkesdanning enn allmenndanning. Yrkesfaglæreren driver opplæring og undervisning på en slik måte at det ikke deles mellom teori og praksis i programfaga. For å forberede elevene på overgangen fra elev i skole til lærling i bedrift, brukes YFF-faget til å gjøre overgangen skånsom. Et annet funn er at yrkesfaglæreren vurderer hva som læres best i skolen og hva som læres best i bedrift. Yrkesfaglærerens nettverk blir brukt aktivt for å gi elevene relevant opplæring, og det er et press på lærerne til å få elevene gjennom utdanninga. Samtidig som yrkesfaglærerens nettverk er viktig for elevenes utdanning er det hos lærerne en redsel for å bruke opp nettverket, ifølge Skonhøft Johannesen (2015). Her sier Skonhøft Johannesen noe av det samme som FAFO-rapport 2017:11 (Aspøy et al., 2017), men sier i tillegg at yrkesfaglæreren vurderer hva som læres best på skole og hva som læres best i bedrift. Det understreker behovet for lærernes nettverk inn i næringslivet, og behovet for praksis i bedrifter for elevene.

Kompetanseutvikling blant yrkesfaglærere er en NIFU-rapport (2016:6) med fokus på blant annet utfordringen det er å balansere bredde og dybde på yrkesfag (Aamodt, Carlsten, Caspersen, Grøgaard & Røsdal, 2016). Rapporten deler yrkesfagene inn i løst koblede og tett koblede yrkesfag. De faga som blir regnet som tett koblet er de med en klar lærlingetradisjon slik som for eksempel Elektrofag og Tip. Det kommer frem at det kan være en utfordring for lærerne å undervise i fag de ikke kjenner godt, og at mange av faga er i kontinuerlig utvikling som gjør det vanskeligere å være faglig oppdatert. Lærerne på tett koblede yrkesfag prioriterte

i mindre grad kurs og lignende og begrunnet dette med at det ikke var relevant nok til at de ville ut av klassen. Her kommer det frem at hos lærerne på tett koblede yrkesfag hentes motivasjonen for å være faglig oppdatert i at elevene får læreplass, muligens i større grad enn i lærernes egen interesse for faget (Aamodt et al., 2016).

I artikkelen *Fokus på fagkompetanse* sier Ann Lisa Sylte (2015) at lærere som kan faga sine, også vil klare å anvende og ha helhetlige tanker om faget. «Det er ikke nok at læreren foreleser om teorier, vedkommende må også gå inn i veiledningsprosesser og elevene får ta egne valg ved å lage egne prosjekter» (Sylte, 2015, s. 1). Sylte fremholder betydningen av samarbeidet mellom skole og bedrift, der elevene lærer om bedrifter og bransjer, og får hjelp til yrkesvalg og bygger seg et nettverk (Utdanningsforskning, 2015).

Forskningen på yrkesfaglærerens kompetanse retter seg i stor grad mot det å ha kjennskap til eget fag og nettverk for å kunne bistå elevene med utplassering og lærlingplasser. Elever, lærere og rektorer fremholder solid fagkunnskap, gode nettverk til næringslivet og gode relasjoner til elevene som viktig for å gi elevene fagkunnskap og den orienteringen de trenger for å finne sitt lærefag. Det er også verdt å merke seg at lærerne med fortid i næringslivet klarer å presentere flere sider med yrker og fag, det kan formidle mer av helheten i et arbeidsmiljø. Arbeidet med elevenes yrkesvalg er relasjonspreget og fokuset fra lærernes side er at elevene må bli tilpasset overgangen fra elev til lærling. Samtidig som lærerens nettverk er viktig for å orientere elevene, er lærerne redde for bruke nettverket.

2.7 Motivasjon

I artikkelen *Motivation – læreransvar eller elevenansvar?* (Padeia, 2016) presenterer Dorte Ågård resultater hun fant ved å undersøke hva som påvirker elevenes motivasjon. Ågård gjennomførte en case-studie på yrkesfag, i dansk videregående skole i 2016. Motivasjon blir av Ågård definert som faglig selvtillit. Den handler om forventninger, forestillinger og følelser knyttet til faga på skolen. Motivasjonen eller den faglige selvtilliten er dynamisk, og er et produkt av møte med fag, lærer og skole. Tidligere forskning har i stor grad pekt på at motivasjon var knyttet til personlighet, og Ågård mener det i for liten grad har vært en didaktisk vinkling på forskningen. Hun finner blant annet at arbeidsform i undervisninga betyr noe for motivasjon. Ett annet funn er at lærerne har for stor tiltro til elevenes motivasjon, at de på egenhånd skaper eller innehar faglig selvtillit og drivkraft til læring. Variasjon i

undervisning har betydning for motivasjonen, men studien avdekker at elever og lærere ikke ser likt på hva som er varierte arbeidsmetoder og variert undervisning (Padeia, 2016). Ågård finner at motivasjon eller faglig selvtillit henger sammen med varierte undervisningsformer, og da kan YFF-faget og praksis i bedrift være med å gi variert undervisning og opplæring til elevene.

2.8 Relevans i tidligere forskning

Elevenes yrkesvalg er viktig for elevenes fremtid og identitetsbygging. Ifølge Birkemo er de viktigste faktorene for elever sine yrkesvalg interesser, evner og talenter, og mulighet for arbeid i fremtida. Rådgiver på skole og familie og venner betyr mindre for yrkesvalget (Birkemo, 2007). Sæterøy har i sin studie funnet mye som ligner Birkemo sine funn, men har i tillegg funnet at fremtidig lønn er en betydelig faktor. Her sier en del elever at de kunne ønske seg mer praksis å bygge sine valg på, og dette bekreftes ved at erfaringsbasert informasjon er mest populært hos elevene (Sæterøy, 2019). Dette betyr at lærere som jobber med elevenes valg av yrke i videregående opplæring må klare å legge til rette for at elevene skal få prøve ut og skaffe seg praktisk erfaring i de alternative yrker elevene velger mellom. Dette er en utfordring innen Tip, som gir elevene mange yrkesmuligheter og dermed yrkesvalgmuligheter. Det handler om å finne bedrifter med fagretninger som elevene er interessert i, og kan få være utplassert for å få verdifull praksis.

Yrkesfaglig fordypning er det faget som er tenkt til og brukt til å gi elevene kjennskap til yrker og næringsliv. FAFO evaluerte faget etter innføring i 2006, den gang het faget Prosjekt til fordypning. I denne evalueringen kommer det frem at utdanningsvalget hos elevene baserer seg på kjennskap til yrket, egne interesser, hva venner har valgt, utsikter til jobb i yrket og mulige utdanningstilbud lokalt (Dæhlen et al., 2008). Praksis i bedrift gir elevene et bedre grunnlag for yrkesvalg (Nyen & Tønder, 2012). Skoler som har mye samarbeid med bedrifter vurderer kvaliteten på utdannings- og yrkesrådgivninga som bedre (Sintef, 2011). YFF-faget blir brukt og tolket forskjellig. Noen ser på faget som et orienteringsfag i forhold til elevenes muligheter, særlig på de brede utdanningsprogramma. Andre bruker faget til å fordype og spesialisere elevene i det som blir deres lærefag. En tredje gruppe nytter faget til å gi elevene mer praktiske oppgaver, som alternativ til mye teori i skolehverdagen (Buland et al., 2011).

Samtidig som mange studier viser at praktisk erfaring og læreres nettverk er viktig når det gjelder elevenes fremtidige valg, så vet vi at det er nesten umulig for en lærer innen Tip å ha et nettverk som gir elevene mulighet til å få praksis i alle tenkelige yrkesmuligheter elevene har. Mange skoler er relativt små, gjerne tilpasset det lokale behovet for lærlinger og arbeidskraft, det vil være begrensende for bredden i praksismulighetene. Samtidig gir det gode muligheter innenfor de tilgjengelige fag og yrker i lokalområdet. I tilknytning til disse utfordringene kan min studie være med å belyse hvordan og hva lærerne prioriterer i arbeidet med elevenes yrkesvalg og hvordan elevene velger.

Skårbrevik skriver om yrkesvalgmodning i sin artikkel *Yrkesvalmodnad – eit nyttig omgrep?* (2004). Her presenterer han teori om ungdommens modning og identitetsutvikling i forbindelse med valg av utdanning og yrke. Ifølge Skårbrevik og Dybdal (1993) har 41% av elevene som begynner på yrkesfag bestemt seg for et yrke. På de allmennfaglige studieretningene er tilsvarende tall 24% (Skårbrevik, 2004). I følge Skårbrevik er ikke elevene yrkesvalgmodne før de er omkring 17 år. Innen den tid har de fleste elevene gjort viktige valg i forhold til fremtidig utdanning og jobb. Samtidig gir dette elever som går på brede utdanningsprogram som Tip, mulighet for å foreta modne valg innenfor programfagslinja som gir mange forskjellige yrkesmuligheter. Det er et bredt spekter av lærefag å velge mellom på for eksempel Vg2 Industriteknologi.

TIP og BA skiller seg ut ved at det er flere elever som fullfører i distrikta enn det er i sentrale strøk geografisk sett. Hovdhaugen og Skålholt trekker frem elevenes kontaktnettverk som en betydelig faktor. Andre faktorer er lokale fag og industritradisjoner (Hovdhaugen & Skålholt, 2019). Ved at distriktskolene har signifikant bedre tall på antall elever som får læreplass og fagbrev enn mer urbane og større skoler, kan det tyde på at antall valgmuligheter elevene har, vil ha noe å si for om elevene får læreplass. Distriktskolene har et utstrakt samarbeid med bedriftene, det tyder på at dette samarbeidet er fruktbart i forhold til elevenes valg av yrke og hvor mange som får læreplass. Det kan se ut som et begrenset antall fagretninger, og dermed antall valgmuligheter kombinert med mange læreplasser innen hver fagretning er å betrakte som en suksessfaktor.

FAFO-rapporten *Yrkesfaglærernes kompetanse* (Aspøy et al., 2017) ser på hva som er den gode yrkesfaglæreren. Yrkesfaglæreren har fokus på å ha et tett forhold til næringslivet både

på Vg1 og Vg2. Det viktig for yrkesfaglærerne at elevene får kjenne på og delta i arbeidsmarkedet. Lærerne selv mener et godt og bredt nettverk i næringslivet er viktig for å få til dette. For å dekke inn manglende faglig bredde hos lærerne, kan eksterne aktører brukes, for eksempel bedrifter og opplæringskontor. Det pekes i rapporten på at lærernes bakgrunn kan være avgjørende for hvilke fag og yrker elevene blir gjort kjent med. Elevene mener den gode yrkesfaglæreren har lang fartstid fra næringslivet, og med bakgrunn i den har god fagkunnskap og godt nettverk inn i næringslivet. Dette gir yrkesfaglærerne mulighet for å forberede elevene på livet i en bedrift. Vi ser at det er enighet om at den gode læreren er en person med solid fagkunnskap, erfaring fra næringslivet og et godt nettverk, noe som gjør det mulig for lærerne å klargjøre elevene for utplassering i bedrift og for å begynne i lære.

God undervisning har fire kjennetegn (Aspøy et al., 2017). Det er relevant undervisning i forhold til næringslivet, praksis og teori må kobles sammen, det må være gode lærer-elevrelasjoner og engasjerte lærere. Rektorene mener yrkesfaglærerne er gode på samarbeid og relasjoner. Foruten den faglige og pedagogiske kompetansen er relasjonskompetansen viktig (Aspøy et al., 2017). I artikkelen *Lærer, men fagarbeider* (Utdanningsforskning, 2015) presenteres funn fra Skonhoft Johannesen sitt doktorgradsarbeid. Yrkesfaglæreren føler seg mer knyttet til identiteten som fagarbeider enn lærer. Derfor blir yrkesdanningen viktigere enn allmenndanninga. Yrkesfaglæreren vurderer hva som læres best i bedrift og hva som læres best på skolen. Nettverket til yrkesfaglæreren oppfattes som sårbart og kan brukes opp ifølge Skonhoft Johannesen. Den gode undervisninga kjennetegnes av næringslivsaktuell tilnærming, der gode relasjoner både mellom lærer og elever og mellom skole og næringsliv er viktig. Yrkesfaglæreren identifiserer seg som fagarbeider, noe som kan gjøre det lettere å være oppdatert på faget. Ved at lærerne har gode relasjoner til elevene og et godt nettverk ut i næringslivet er det lagt et godt grunnlag for at elevene kan få praksis som gir et godt grunnlag for valg av yrke.

NIFU-rapporten *Kompetanseutvikling blant yrkesfaglærere* fokuserer blant annet på utfordringa med bredde og dybde på yrkesfag. Tip og Elektrofag kjennetegnes ved at det er vanskelig å holde tritt med den faglige kontinuerlige utviklinga. Lærerne her sier det er utfordrende å undervise i fag de ikke kjenner godt. Videre er betydningen av at elevene får læreplass så stor for lærerne, at det ser ut til å være kanskje den viktigste motivasjonen for å være faglig oppdatert (Aamodt et al., 2016).

Lærerne prioriter næringslivsaktuell undervisning og opplæring. Lærernes arbeid er preget av at elevene skal få læreplass og fremtidig jobb. På brede programfagslinjer som Tip er dette en omfattende oppgave. Det blir en balansegang mellom å veilede elevene til «deres» lærefag, og å veilede dem til et lærefag det er mulig å få læreplass. Lærerne oppfatter seg selv i stor grad fortsatt som fagarbeidere. Dette er med å sikre både oppdatert fagkunnskap og gode nettverk inn i næringslivet. For å sikre at elevene får relevant undervisning og opplæring i fag lærerne selv ikke innehar nok kompetanse, brukes andre aktører som bedrifter, opplæringskontor og andre lærere. Det ser ut til at erfaringsbaserte aktiviteter er godt egnet i arbeidet med å la elevene finne sitt lærefag. Derfor blir praksis i bedrift viktig for elevene. Elevene selv mener den gode læreren er en person med god fagkunnskap og et godt nettverk inn i næringslivet. Med tanke på at det er utfra praksis og erfaringer elevene har det beste grunnlaget for sine yrkesvalg, er det viktig at lærerne klarer å presentere fag både innen egne erfaringer og fag som ligger utenfor hans erfaringsområde. Tidligere forskning viser hvilke faktorer som er viktige for elevenes yrkesvalg. Den viser hva som betraktes som den gode yrkesfaglæreren og hvordan lærerne bruker sitt nettverk inn i næringslivet for å yrkesorientere elevene. Den tidligere forskningen kan derfor være med å belyse flere sider av problemstillinga: *Hvordan arbeider elever og lærere med valg av yrke mellom Vg1 og læretid?*

3. Teori

3.1 Innledning

I dette kapittelet presenteres teori som kan hjelpe til med å se andre sider ved problemstillingen. Vi bruker teori for å forstå noe annet, «en måte å se ting på» (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 20).

Makt som er et vidt begrep, og teori om makt er relevant å se på for å forstå problemstillingen på flere måter. Her gjelder det både hvem som har makt og hvilken type makt det kan være snakk om. Legitimitet og rasjonalitet er nøkkelord i denne sammenhengen, det handler om former for legitimitet og om samfunnets forventninger, dette ses på i lys av teori fra Max Weber. Pierre Bourdieu brukes for å belyse hvordan nettverk har betydning for hvordan elevene finner sitt lærefag, For lærerne handler arbeidet med elevenes utdanningsvalg mye om organisering, og både lærernes og elevenes nettverk er av signifikant betydning i dette arbeidet. Habitus er et annet begrep fra Bourdieu som jeg bruker for belyse hvorfor elevene oppfatter ulikt og gjør ulike valg. De videregående skolene er mer eller mindre isomorfe, dette begrepet vil jeg bruke for å belyse en organisasjonsteoretisk side ved problemstillingen.

3.2 Definisjoner av makt

Mary Jo Hatch referer den amerikanske statsviteren Robert Dahl i sin bok *Organisasjonsteori* (2001). Han definerer makt på enkel måte slik: «A har makt over B i den grad han kan få B til å gjøre noe han ellers ikke ville gjort» (Hatch, 2001, s. 310). Dahl mener at makten henger sammen med relasjon, den ligger ikke hos den enkelte aktør (Hatch, 2001, s. 310). Videre påpeker Hatch at makt ofte brukes for å oppnå individuelle fortrinn, men det kan like gjerne være i samfunnets eller i et flertalls interesse. Makt kan også omfatte makt i forhold til normer, kunnskap og informasjon (Hatch, 2001, s. 311). Å anvende makt kan gjøres ved å kontrollere hva slags informasjon andre får, og hvor de får den. Makt anvendes også ved å bestemme dagsorden og ved å bruke andre for å fremme eget syn (Hatch, 2001, s. 314). På bakgrunn av det Hatch sier om makt utøver læreren makt. Elevene går i klasser der læreren organiserer undervisning og opplæring, læreren har dermed kontroll på hva slags informasjon elevene får. På brede utdanningsprogrammer som Tip vil dette kunne være en utfordring. Dermed utøver læreren bevisst eller ubevisst makt på sine elever. Dette kan ha stor betydning

i arbeidet med elevenes yrkesorientering. Informasjon som ubevisst blir utelatt elevene kan en si er vanskelig å definere eller gjøre noe med, derfor blir det viktig at læreren har kunnskap eller tilgang på kunnskap som behøves for å hindre at det blir utelatt relevant og viktig informasjon fra elevene. Hatch sier videre om makt at den i utgangspunktet må sies å kunne både positiv og negativ, alt etter hensikt og hvor og hvordan den brukes (Hatch, 2001, s. 311). Vi kan dermed si at lærerens hensikt med elevenes yrkesorientering avgjør om maktutøvelsen er positiv eller negativ. En annen maktfaktor lærerne besitter, har med hvordan elevene blir orientert om sine fremtidige valgmuligheter. Det kan eksempelvis handle om arbeidet med elevenes yrkesvalg er forelesingspreget eller om det er mer erfaringspreget arbeid.

3.3 Makt og legitimitet

Max Weber skriver i sin bok *Makt og byråkrati* (2000) om tre prinsipielle og rene former for legitimitet angående maktforhold. Den første formen handler om hva som alltid er blitt gjort, nærmest en hevdvunnen autoritet. Vane og tradisjon holder vedlike og gjør dermed et maktforhold legitimt. Den neste prinsipielle form for legitimitet handler om det karismatiske, der legitimiteten blir opprettholdt av en karismatisk leder, gjerne en slags demagog. Den tredje form for legitimitet beskrives som det legale, basert på lover og regler bygget på kompetanse og rasjonalitet (Weber, 2000, s. 5). Den tredje form for legitimitet er kanskje den vi bevisst eller ubevisst bruker til å legitimere måten vi utøver makt i skole og utdanning. Samtidig kan det være innslag av den første type legitimitet, vi gjør som vi alltid har gjort i større eller mindre grad. Den andre formen for legitimitet, den karismatiske, kan vi muligens koble til hva som er populære yrker eller statusyrker. Jeg mener det er riktig å tenke om disse tre former for legalitet at de ofte fremstår som blandet, og ikke i ren form.

Rasjonalitet er et begrep som bør trekkes inn i arbeidet med elevenes yrkesvalg. Samfunnet forventer rasjonalitet. Denne rasjonaliteten kan tenkes å gjelde i flere forhold, både til at lærerne effektivt orienterer eleven om deres muligheter og at elevene velger samfunnsnyttige jobber. Weber (2000, s. 132) skriver at samfunnet forventer av en dommer innenfor rettsvesenet å dømme korrekt, som en maskin som fores med dokumenter, lover og regler i den ene enden og som kommer ut med en velbegrunnet dom i den andre enden. En slik forventning stilles kanskje til lærernes evne og kapasitet når det gjelder arbeidet med elevenes yrkesvalg. Lærerne forventes til enhver tid ha et oppdatert faglig grunnlag for å gi en riktig og god orientering til elevene om deres yrkesmuligheter. Læreren kan ikke kjenne alle lærefag

inngående, men løsningen kan være å bruke andre i større grad. For eksempel næringsliv og opplæringskontor som har den oppdaterte utgaven av de fleste lærefag i egne rekker. Å koble næringsliv og skole må sies å være legalt utfra forskrift for YFF som påpeker retten næringslivet har til å definere lokale læreplaner (Utdanningsdirektoratet, 2016). I prinsipper for opplæringen (Utdanningsdirektoratet, 2015) pekes det på at det er ønskelig at elevene får erfaring fra arbeidslivet slik at de har bedre grunnlag for sine yrkesvalg.

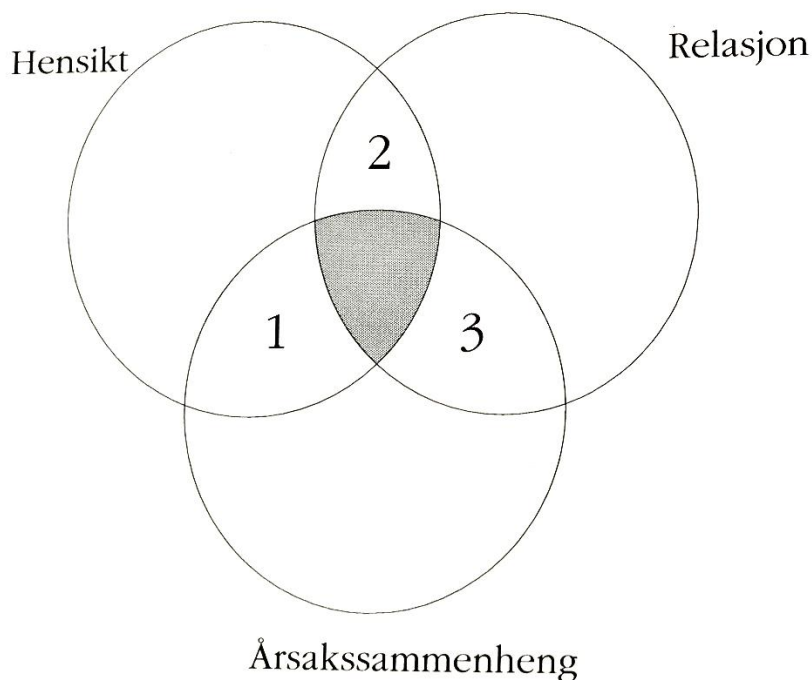
Weber skrev i en annen bok, *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd* (1995) om hva bakgrunn, tro og kultur betyr for valg av utdanning. Han eksemplifiserte dette gjennom å studere protestanter og katolikker i forhold til yrker og yrkesvalg. Protestantene valgte, med bakgrunn i tradisjon og religion, i større grad en katolikkene å ta høyere utdannelse, og ville i tillegg opp og fram i næringslivet. Fagarbeiderne i fabrikkene var i hovedsak protestanter, rekruttert fra håndverkstanden. Katolikkene ble i større grad værende i håndverkstanden. Katolikkene var i større grad enn protestantene fornøyd med å eie mindre. Dette skapte da et skille der velstanden økte hos, og i større grad ble skapt hos protestantene. Årsaken til dette skillet mener Weber ligger i tradisjon, hjem og hjemsted (Weber, 1995, s. 18). Bakgrunn, tro og kultur er i dette som Weber som skriver om, en maktfaktor. Senere har mange studier vist at menneskers bakgrunn kan bli avgjørende for yrkes og utdanningsvalg (Engelstad, 2012, s. 59). Hva er bakgrunnen til elevene på Tip? Her må det tenkes i overført betydning, vi har ikke det samme religiøse skille i befolkningen. Befolkningen må sies å være mer sekularisert i dag. Vi kan muligens si at mange er en form for sekulære protestanter. Men tanken om karriere, å tjene mye penger og komme seg opp og fram er kanskje fremtredende i en del miljøer og hjem. Dette vil kunne ha betydning for elevenes yrkesvalg og lærernes veiledning. Lærerens veiledning kan også være farget av elevens bakgrunn og tradisjon, på mindre skoler der mange kjenner hverandre kan dette skje.

3.4 Makt og handlingstyper

I et sosialt fellesskap som en skole er, samhandler flere aktører. Fellesskapet er instituert, fordi det må forholde seg til rutiner, lover og organisasjoner (Engelstad, 2012, s. 15). Videre skriver Engelstad: «Disse institusjonene anerkjennes som rimelige og rettmessige, noe som gjør at det ikke bare skaper føringer eller hindringer for handlinger, men de vil omfatte også normer og krav. I denne forstand er de legitime» (Engelstad, 2012, s. 16). Dette er Engelstads tolkning eller omskriving av Webers tanker rundt det å forstå samfunnsmessige forhold. For

at det skal gi mening at noen utøver eller har makt, må det gi utslag i et resultat. Resultatet må bli til på bakgrunn av maktutøvelsen og ikke tilfeldigheter, og resultatet må ha bakgrunn i en hensikt. Ifølge Engelstads tolkninger kan både resultat og hensikt være flertydig.

For en lærer kan nettopp denne flertydigheten være gjeldende i arbeidet deres med å orientere elevene om deres mulige yrkesvalg. Læreren innehar en posisjon som gjør at han må ta hensyn til blant annet utdanningssystemet med dets lover og forskrifter, næringslivets behov og elevenes interesser og evner. Weber skrev om fire handlingstyper, (Nygaard, 1995, s. 61) den første er den tradisjonelle, her handler det om legitimitetskriterier inn mot det sosiale. Det kan være preget av tradisjon og rutine, men ikke spesielt formålsrettet. Den andre, affektbetont handling dreier seg mer om å handle utfra følelser. Den tredje er verdirasjonell handling, og den baserer seg på at handlinger utføres på grunnlag av tro eller etikk. Den fjerde handlingen, kalles den formålsrasjonelle. Den har et mål i sikte for handlingen, handlingen er ikke tilfeldig, men heller basert på at den handlende vurderer hva som er rasjonelt i forhold til å nå et ønsket mål (Nygaard, 1995, s. 62). Hvilke handlingstyper som er utgangspunktet for elevenes valg i deres arbeid med å finne sin utdanningsvei og yrke vil kunne variere, men det er neppe alltid den formålsrasjonelle. Den formålsrasjonelle handlingstypen kan være den mest rasjonelle sett fra lærerens ståsted. Det er likevel ikke utenkelig at alle de fire handlingstypene kan være bakgrunn for elevenes valg. Lærerne må antas å gjøre valg basert på den formålsrasjonelle handlingstypen, men også den tradisjonelle handlingstypen vil kunne være aktuell for lærerne fordi mye av lærernes arbeid er gjentakende og det skapes tradisjoner. På samme tid kan det tenkes at alle de fire handlingstyper ligger til grunn også for lærernes valg.

Figur 1: Engelstad, 2012, s.18. Figuren viser det sterke begrepet makt.

Makt er et sammensatt begrep, i boka *Om makt, teori og kritikk* (Engelstad, 2012, s. 18) defineres makt med tre dimensjoner: kausalt, intensjonalt og relasjonelt. Det er hvor de tre sirklene overlapper hverandre vi har det sterke begrepet makt. Det hvor to av sirklene danner et felles areal er maktbegrepet svakere. Om vi tenker lærerne inn i denne figuren er det grunn til å tro at det noen ganger er slik at lærerne har makt tilsvarende det sterke maktbegrepet. Lærerne har motiv, det kan dreie seg om ønsker lærerne har for elevene, at de for eksempel må finne seg en læreplass og hensikt med arbeide sitt. De har sannsynligvis en god relasjon til elevene som vil være en forsterkende faktor i det sterke maktbegrepet. Og om relasjonen lærerne har til elevene ikke er god vil det fortsatt kunne være et sterkt maktbegrep, læreren styrer arbeidet med elevenes yrkesvalg. Årsakssammenhenger inn i dette bildet kan være at både hensikt og motiver i lærernes arbeid er flere og sammensatte. Det kan være at lærerne føler de må lede elever inn i yrker lærerne mener de passer i, eller det kan være at det er behov for arbeidskraft i bransjer som lærerne ønsker å dekke, men elevene ikke har den samme interessen for.

3.5 Målstyring av skolen

Ifølge Gustav E. Karlsen er ikke målstyring av skole og utdanning en god måte å styre på. Det gir stor makt til skoleledelsen på bekostning av lærerne (Karlsen, 2006, s. 30). Dette er en måte å styre på som er hentet fra næringsliv og produksjonsbedrifter som produserer varer og tjenester. Der er den slags rasjonalitet berettiget, men kan ikke brukes direkte inn i skole og utdanning ifølge Karlsen. Målstyringen av skolen kan være en hemske for lærerens arbeid med å orientere elevene om deres yrkesmuligheter. Læreren produserer ikke produkter, men danner og utdanner mennesker. Karlsen mener det er læreren som har innsikten og kompetanse til å vite hva elevene bør lære og undervises. Samtidig kan definerte mål sikre en viss bredde i orienteringsarbeidet. Samarbeidet med lokale bedrifter er ikke målstyrt på samme måte. Her skal arbeidet gis et lokalt preg.

3.6 Vaner

Våre aktiviteter som mennesker er vanedannende, det vi gjør flere ganger kan lett gjentas og reproduseres. Det at vi lager oss vaner innebærer at vi slipper å gjøre valg hele tiden. Det gir oss enda mer energi til å ta store avgjørelser, når vi ikke behøver å bruke så mye energi på mange små valg (Berger & Luckmann, 2000, s. 69). Læreren som år etter år arbeider med elevenes yrkesutdanning og yrkesvalg vil nødvendigvis lage seg vaner og institusjonaliserte ordninger. Elevene vil ikke lage seg vaner på samme måte, fordi de vanligvis ikke gjør dette mer enn en gang. For læreren kan vi si at dette ikke handler om store og viktige valg, men for elevene må det sies å være det. Ifølge Berger og Luckmann kan vi kanskje si at elevenes arbeid med å finne det rette yrket er krevende, da gjerne både energi og tidsmessig. For læreren blir dette mer en vane og derfor mindre energikrevende. Læreren må være oppmerksom på at han kan gjøre arbeidet med elevenes yrkesvalg mindre viktig enn det i virkeligheten er.

3.7 Habitus og nettverk

Pierre Bourdieu var en fransk sosiolog med interesse for blant annet forskjellige former for kapital (Mik-Meyer & Villadsen, 2007, s. 75). Bourdieu har dannet et begrep han kalte *habitus*. «Habitus er de mentale eller kognitive strukturer som mennesker benytter seg av i sin interaksjon med den sosiale verden» (Nygaard, 1995, s. 128). Vi kan si begrepet handler noe forenklet om kroppsliggjøring av en persons erfaring og historie og hvordan dette påvirker

våre valg og handlinger (Mik-Meyer & Villadsen, 2007, s. 77). De forskjellige former for kapital, økonomisk, kulturell og sosial, er med å forme vår habitus. Vår fortid med skolegang, oppvekst og tidligere erfaringer, kombinert med klasses tilhørighet, moral og økonomisk stilling gir oss vår habitus (Mik-Meyer & Villadsen, 2007, s. 76). Bourdieu mener vår mulighet for persepsjon styres av habitus. På bakgrunn av disse tankene om vår habitus, kan det gjøre med informasjonen vi får, for eksempel det vi lærer på skolen, vil kunne oppfattes forskjellig. Vi kan derfor gjerne si om habitus at den former våre prioriteringer og valg, på en ubevisst måte.

Bourdieu prøver gjennom sine studier å avdekke mekanismer og maktforhold som gjør at det blir ulikhet i folks muligheter i livet (Engelstad, 2012, s. 43). Den sosiale kapitalen er en faktor i dette maktforholdet. Den sosiale kapitalen omhandler blant annet en persons nettverk, hvem personen kjenner som kan forbedre livssjansene hans (Engelstad, 2012, s. 59). Om vi setter elevene på Tip inn i dette bildet vil elevene til en viss grad være prisgitt det sosiale nettverket for å få prøve ut yrker i arbeidet med yrkesvalg. Dette kan også gjelde muligheten for læreplass. For elevene vil det være naturlig å tro at foreldres, familiens eller andre bekjentes sosiale nettverk kan være like viktig som elevenes eget nettverk. For læreren er den sosiale kapitalen minst like viktig. Læreren bruker nettverket sitt i arbeidet med å både orientere elevene og gi mulighet for praksis i relevante fag og yrker. Den sosiale kapitalen kan derfor spille en avgjørende rolle for elevenes valg av og mulighet for fremtidig yrke.

3.8 Isomorfisme

Isomorfisme betyr «samme form», det er hentet fra organisasjonsteori og handler om organisasjoners evne eller vilje til å tilpasse egen struktur til omgivelsene (Hatch, 2001, s. 107). Isomorfi fremstilles i tre former av DiMaggio og Powell (Mik-Meyer & Villadsen, 2007, s. 126). Den første formen, tvangsmessig isomorfi, skjer ved at det utøves press på en organisasjon. Presset kan være både direkte og indirekte. Det kan for eksempel bli utøvd av andre organisasjoner eller bevilgende myndigheter, og det kan gjøres ved krav i lovgivning, forventninger eller tilbud om samarbeid. Den andre formen, mimetisk isomorfi, handler om usikkerhet i relasjonen mellom mål og midler, og uklare målsettinger. Da er det en utvei å velge en kjent modell som har hatt tidligere suksess, en slags nødløsning eller enkel utvei, i mangel av å finne en egenutviklet organisasjonsstruktur. Den tredje formen, normativ isomorfi, er mer preget av hva som nå læres i utdanningsinstitusjoner, hvilke strukturer som

nå er populære. Det kan også være hva som anbefales og brukes av konsulentfirmaer og rådgivere (Mik-Meyer & Villadsen, 2007, s. 126).

Skolen er målstyrt, det er sentralt utarbeidede og pålagte læreplaner og kompetansemål som skal brukes og være styrende for fagopplæringa i videregående skole. Det betyr at den enkelte videregående skole ikke kan gjøre som den tror er best, men må forholde seg til en struktur i opplæringa som er sentralt gitt. Det mener DiMaggio og Powell er tvangsmessig isomorfi, som innebærer at for eksempel press fra bevilgende myndigheter tvinger en organisasjon inn i en viss struktur (Mik-Meyer & Villadsen, 2007, s. 126). Vi kan kanskje si at dette er en slags homogenisering av opplæringa, og det kan hende det får betydning for elevenes valg av lærefag. Følgene av sentralt gitt målstyring kan være at elevene går igjennom et utdanningssystem som ikke tar nødvendige hensyn til de lokale forhold og muligheter for praksisplasser i bedrift og læreplasser. Fylkeskommunen legger ned og oppretter klasser etter behov, gjerne utfra elevtallet det året. Det kan bli avgjørende for om elevene får en skoleplass i et programfag de ønsker i sitt nærområde.

De lokale og regionale videregående skolene har en lokal tilknytning. Yrkesfaglige programfagslinjer som Tip er over tid tilpasset et lokalt næringsliv og lærerne har bygget sine nettverk i dette lokale og regionale næringslivet. Det vil uansett være mulig å ha en lokal kultur og tilpasning i faget YFF og det er heller ikke urimelig å tenke at det eksisterer press fra lokalt næringsliv om at den lokale skolen skal utdanne relevant arbeidskraft for lokalsamfunnets bedrifter. Også lovverk legger opp til lokale forskjeller. Samtidig er YFF-faget tross alt bare et av fire programfag der alle mer eller mindre skal gi elevene innsikt i yrker. Men YFF-faget er primært tenkt til å gi elevene anledning til å få erfaring og innsikt i selvvalgte yrker. For lærerne som skal drive og organisere elevenes arbeid med å finne sitt yrke kan det tenkes at det er innslag av mimetisk isomorfi i dette arbeidet. Med et bredt spekter av yrker elevene kan velge blant kan det være vanskelig for både elever og lærere. Det kan gi utslag i at læreren gjør som det alltid er blitt gjort, og tanken bak det kan være at det har fungert før og vil sikkert gjøre det igjen. Det vil ikke være en fremtidsrettet måte å drive arbeidet med elevenes yrkesorientering på.

4. Metode

4.1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg presentere hvordan jeg har innhentet mitt forskningsmateriale, og hvorfor følgende metode er valgt. På yrkesfag i videregående skole har elevene mange valgmuligheter innenfor de brede utdanningsprogrammer i Vg1 og Vg2. I denne studien er søkelyset på de mange valgmuligheter elevene har innenfor utdanningsprogrammet Vg1 Teknikk og industriell produksjon og Vg2 Industriteknologi. Formålet med å gjøre en studie på dette feltet er å finne ut noe om hva som avgjør elevenes valg av lærefag og hvordan lærerne og eventuelle andre presenterer elevenes mange muligheter, og hvordan lærerne organiserer arbeidet med elevenes yrkesvalg. Dette er en kvalitativ og eksplorativ studie og det er avgjørende for min studie at den blir gjort åpen og transparent for leseren.

Datamaterialet er innhentet ved å intervjuere lærere og lærlinger. Lærerne som er informanter underviser på Vg1 Teknikk og industriell produksjon og Vg2 Industriteknologi, og lærlingene som er informanter går i lære i ulike bedrifter. Først i dette kapittelet presenteres oppgavens problemstilling, videre vil jeg redegjøre for metodologi, epistemologi og utvalg, intervju og intervjuguide. Til slutt vil studiens validitet og reliabilitet, analyse og etikk presenteres.

4.2 Problemstilling

I problemstillingen stiller jeg spørsmålet *hvordan arbeider elever og lærere med valg av yrke mellom Vg1 og lærefag?* Og for å utdype problemstillingen nærmere er det utarbeidet to forskningsspørsmål: *Hva prioriterer lærerne veiledningen? og hva styrer elevenes valg?*

4.3 Epistemologi og metodologi

Studien er kvalitativ, med et hermeneutisk-fenomenografisk utgangspunkt. Et slikt utgangspunkt er valgt fordi det er egnet til å fremstille og forstå lærlingenes opplevelse av sin vei til et lærefag, og for å forstå lærerne i deres arbeid med å organisere arbeidet og veilede elevene. Arbeidet med elevenes yrkesvalg er ikke noe lærerne eller elevene er alene om, men det handler om samhandling med andre. Mennesker konstruerer ikke sine oppfatninger på egenhånd, men i fellesskap (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 51). Siden elevene sin virkelighet blir konstruert i interaksjon med andre, mener jeg dette er en formålstjenlig innfallsvinkel i arbeidet med finne og belyse faktorer som avgjør elevenes yrkesvalg. Av samme grunn kan studien hevdes å være sosialkonstruktivistisk.

Hermeneutikken handler om forståelse og tolkning, den kan formidle erfaringer og opplevelser av ulike fenomen. Den gir tilgang til og forståelse av informantenes egne opplevelser (Fejes & Thornberg, 2019, s. 72). I denne studien vil disse opplevelsene tolkes ut fra de transkriberte intervjuene. For at ikke egen forutinntatthet og erfaring skal få en utilsiktet effekt, kan jeg som forsker beskrive egne meninger og erfaringer om det som blir studert (Fejes & Thornberg, 2019, s. 81). Bakgrunnen for at studien også kalles fenomenografisk er at fenomenografi brukes i pedagogisk forskning og egner seg til å finne variasjoner i oppfattelse av fenomener (Fejes & Thornberg, 2019, s. 179). Jeg ønsker å finne den enkelte elev og lærers opplevelse av veien elevene går for å finne sitt lærefag. Empiri i seg selv kan brukes til argumentasjon (Rennstam & Wästerfors, 2015, s. 148). I denne studien bruker jeg de innsamlede data og utsagn direkte inn i tolkning og argumentasjon.

4.4 Utvalg

I denne studien består utvalget av tre lærere og seks lærlinger. Det er lærlinger som har gått Vg1 Tip og Vg2 Industriteknologi ved samme skole som der de tre lærerne underviser. Den ene læreren underviser bare på Vg1, den andre på både Vg1 og Vg2 og den tredje bare på Vg2. Lærlingene går i lære i lokale og regionale bedrifter. Tre av lærlingene går i lære som CNC-operatører, to går i lære som industrimekanikere og en går i lære som industrimontør. For å besvare forskningsspørsmål 1: *Hva prioriterer lærerne i veiledningen?* gir lærerne relevant datamateriale, men også lærlingene hadde relevant informasjon å tilføre. For å besvare forskningsspørsmål 2: *Hva styrer elevenes valg?* bidrar lærlingene med viktig datamateriale, men også lærerne bidrar med informasjon. Årsaken til at jeg har intervjuet lærlinger og ikke elever er i hovedsak at de faktisk har gjort sine viktige utdanningsvalg, og det ganske nylig. Samtidig opplever jeg at lærlingene som er minimum 18 år eller eldre, og et år eldre enn de som går på Vg2, er mer modne og reflekterte enn Vg2-elevne. Det var ikke vanskelig å få informanter til prosjektet, det var ingen som svarte nei. En ønsket betegnningstid, men bestemte seg for å delta.

4.5 Intervju

Datamaterialet til analysen ble innhentet ved intervju med informantene, og intervjuene ble tatt opp på lydopptaker. Til en hermeneutisk-fenomenografisk studie er halvstrukturerte (semi-strukturerte) intervjuer egnet, noe som er brukt i denne studien. Det gir intervjueren

anledning til å følge opp spor som dukker opp i intervjuet (Fejes & Thornberg, 2019, s. 183), og spørsmåla er tematiske og relativt få. Selve intervjuene fant sted på arbeidsplassene til de respektive informantene. Intervjuene ble gjennomført i løpet av desember 2019. Intervjuene med lærlingene tok omkring ti til femten minutter. Lærernes intervjuer tok fra tjue minutter til en halv time.

4.6 Intervjuguide

Intervjuguiden er utarbeidet med tanke på å belyse tematikk og problemstilling på en god måte. Min bakgrunn, både tidligere erfaringer og faglig bakgrunn preger intervjuguiden. En slik form for intervjuguide kalles semi-strukturert og gir en viss frihet til intervjuet og hvordan det gjennomføres. Formålet med semi-strukturerte intervjuer er å forstå deltakernes perspektiv (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 121). Det gjør at rekkefølge for tema og spørsmål tilpasses underveis i intervjuet, dette gir intervjueren et visst handlingsrom. Dette medfører imidlertid at kategorisering og tolkning kan bli mer komplisert.

Lærlingene besvarte seks spørsmål (Vedlegg 1) som omhandler deres opplevelse av prosessen som førte til at de valgte som de gjorde på Vg1 Tip og Vg2 Industriteknologi, og til slutt endte opp med lærekontrakt i bedrift. Spørsmåla gikk både på hvordan de opplevde lærernes organisering av arbeidet med valg av lærefag og om det var noe de som elever mener kunne vært gjort annerledes. Det ble i tillegg fokusert på når de bestemte seg for lærefag, og på hva som var de viktigste faktorene for dem i forhold til valg av lærefag. Lærerne fikk tolv spørsmål (Vedlegg 2). Spørsmåla lærerne fikk var mer omfattende. Noen av spørsmåla gikk på hvordan arbeidet med elevenes yrkesvalg foregår, og om de har resursene de mener det behøves i arbeidet. Andre spørsmål gikk på lærernes egen kunnskap og erfaring og hva det kan bety for veiledning av elevene. Det ble også spurt om lærerens relasjon til elevene og om de tror deres arbeid og veiledning av elevene blir avgjørende for elevenes yrkesvalg.

Å gjennomføre intervjuer på denne måten har til hensikt å få frem lærlingenes og lærernes opplevelse av prosessen det er å lede elever frem til sitt lærefag. For å oppnå dette er det viktig at informantene får anledning, tid og frihet til å formidle sin opplevelse og forståelse av problemstillingen *hvordan arbeider elever og lærere med valg av yrke mellom Vg1 og lærefag?*

4.7 Reliabilitet og validitet

Om hvorvidt resultater fremskaffet i en studie kan overføres til andre personer, situasjoner, hendelser eller tilfeller handler om validitet og generalisering. Generalisering stiller spørsmål om hvordan, når, hvor og for hvilke individer eller grupper forskningsresultatet kan anvendes (Fejes & Thornberg, 2019 s. 287). Denne studien kan ikke generaliseres til en større populasjon. Utvalgets størrelse er for begrenset til generalisering. Imidlertid sier studien noe om hvordan lærerne jobber med elevenes yrkesvalg og hva som påvirker elevenes valg. Derfor kan studien gi noen svar på en aktuell og interessant problemstilling, på tross av et lite utvalg.

Studiens reliabilitet styrkes av at den gjøres transparent. En nøyaktig beskrivelse av hvordan studien er gjennomført bidrar til dette, samt begrunnelser for valg som er gjort. Kvalitative studier gir kontekstuell kunnskap og forskeren ser på seg selv som subjektiv (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 224). Selve forskningsprosessen må være synlig slik at leseren kan reflektere over den, det styrker reliabiliteten (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 224). I min studie er målet at det vesentlige fra gjennomføringen av studien er tatt med i beskrivelsen slik at den blir transparent. De som er informanter i min studie, er personer jeg har en relasjon til fra før. Lærlingene kjenner jeg fra tiden de gikk på videregående skole, og noen av dem var mine elever. Det må antas å ha betydning for lærlinginformantenes besvarelse. Det ble presisert før intervjuene at det var de ekte opplevelsene og de ærlige svarene jeg var ute etter fra deres tid i på Vg1 og Vg2. Derfor tror jeg en god relasjon til elevene fremskaffet ærlige besvarelser. Samtidig er det viktig at leseren vet dette. Lærerne tror jeg i mindre grad er påvirket av relasjonen jeg har til dem, og vi er jevnbyrdige og gode kollegaer. De er selvstendige lærere med solid erfaring og egne meninger. Mitt inntrykk av lærlinginformantene var at det betydde noe positivt for dem å få formidle hvordan de opplevde tiden og veiledninga på Vg1 og Vg2 Industri teknologi med tanke på valg av lærefag. Lærerne som ble intervjuet har lang yrkeserfaring både fra privat næringsliv og fra å undervise på yrkesfag i videregående skole. Dette kombinert med at de er opptatt av utfordringen det er å gi elevene bakgrunnen og grunnlaget de trenger for å gjøre sine utdannings- og yrkesvalg, mener jeg gir relevante og nødvendige bidrag til en studie som denne.

Uttrykket «tykke beskrivelser» uttrykker grundige kontekstuelle beskrivelser av et tilfelle eller fenomen (Postholm, 2017, s. 123). De tykke beskrivelsene gjør det mer sannsynlig at lærere

vil kjenne seg igjen i forskninga. Derfor er det et mål at mitt forskningsarbeid er så «tykt» at andre og særlig lærere kjenner seg igjen i forskningsbeskrivelse og resultater.

4.8 Transkribering og kategorisering

For å analysere forskningsmaterialet transkriberte jeg intervjuene umiddelbart etter gjennomføring av intervjuene. Etter dette ble de transkriberte intervjuene skrevet ut på papir for lettere kunne sortere og kategorisere teksten. Kategoriene det ble analysert utfra er:

- Interessebasert valg basert på elevens fokus
- YFF- faget og påvirkning fra lokalt (og regionalt) næringsliv
- Relasjonsbasert maktutøvelse
- Utplassering i bedrift
- Lærerens erfaring og nettverk
- Veiledning ut fra marked og konjunktur

De samme seks punktene blir brukt for å presentere analysen av eget datamateriale i neste kapittel.

Å ha et fenomenografisk utgangspunkt innebærer at det ikke skal bekrefte eller avkrefte en teori, men heller frembringe noe eget. Det er empirien som danner grunnlaget for fenomenografiske studier (Fejes & Thornberg, 2019, s. 152). For å tolke eget datamateriale brukte jeg i tillegg tidligere forskning, noe som kan hjelpe til med å forstå eget datamateriale. Den hermeneutiske spiralen er en metafor brukt om arbeidet med å bruke tidligere forskning og litteratur inn i tolkningsarbeidet. Ved å veksle mellom egen empiri og tidligere forskning vil forskeren kunne trenge dypere inn i egen empiri og oppnå dypere forståelse og tolkning (Fejes & Thornberg, 2019, s. 87).

4.9 Etikk

I denne kvalitative studien har etikk vært i fokus både i planlegging, gjennomføring og avslutning. Det har medført at opplysninger om personer og lydopptak er behandlet korrekt og med varsomhet. Ethiske prinsipper og respektfull behandling av informantene er vektet like mye som betydningen av fremskaffet datamateriale (Postholm, 2017, s. 142). Informantene

var informert om at de kunne trekke seg når som helst, uten at de måtte begrunne hvorfor. Informantene fikk både skriftlig og muntlig informasjon om hva som var studiens hensikt, og hva det innebar for dem (vedlegg 3). Hvem som har tilgang til prosjektet og hvordan det er tenkt brukt, er også informasjon informantene har fått (NESH, 2016). NSD (Norsk senter for forskningsdata AS) har godkjent prosjektet (vedlegg 4 og 5). Dette innebærer blant annet at samtykkebrevet inneholder nødvendig informasjon til informantene. Lydopptak lagret på separat lydopptaker vil bli slettet etter prosjektet er gjennomført og levert til sensur. Det er likevel viktig å huske at studien er gjort på en lokal videregående skole der miljøet er relativt gjennomskiktig. Om en kjenner dette miljøet kan det være mulig å identifisere informanter. Imidlertid er anonymiseringen ivarettatt på best mulig måte i henhold til gjeldende regler og etikk.

4.10 Oppsummering

«God forskning er transparent forskning, det vil si forskning der valg og konsekvenser er synlig for andre enn forskeren selv» (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 25). Metodologi handler om hvordan vi går frem for å frembringe vitenskapelig kunnskap (Fejes & Thornberg, 2019, s. 23). Metode handler om at for å skaffe til veie pålitelig kunnskap om et fenomen eller en problemstilling, og forskningen må følge bestemte fremgangsmåter eller teknikker. Viktige elementer i dette blir da hvordan vi innhenter empiri, finner representative informanter, og hvordan vi analyserer empirien. Utgangspunktet for en studie som denne er å finne sannheten om eller virkeligheten rundt problemstillingen. Dette vil ikke kunne besvares endelig, men det er viktig å reflektere over om det frembringer ny kunnskap og om studien viser hvordan virkeligheten er ved hjelp av problemstillingen, eller om den eksempelvis er for subjektiv og preget av forsker. I kvalitativ forskning er åpenhet omkring forskerens bakgrunn, forforståelse og påvirkning viktig, i tillegg til en åpen forskningsprosess slik at det blir opp til leser å reflektere over den (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 224).

5. Analyse

I denne studien er problemstillingen *hvordan arbeider elever og lærere med elevenes yrkesvalg mellom Vg1 Tip og læretid?* grunnlaget for analysen av empiri. Analysen blir presentert ut fra seks sentrale punkter som er vesentlige i forhold til valgte problemstilling:

- Interessebasert valg basert på elevens fokus
- YFF- faget og påvirkning fra lokalt (og regionalt) næringsliv
- Relasjonsbasert maktutøvelse
- Utplassering i bedrift
- Lærerens erfaring og nettverk
- Veiledning ut fra marked og konjunktur

5.1 Interessebasert valg basert på elevens fokus

Skolen som system legger på mange måter opp til at elevene skal velge studieretning etter interesse. Innen Teknikk og Industriell Produksjon finnes det over 90 lærefag (Vilbli.no, 2020) å velge mellom. Veiledningsprosessen i denne delen av yrkesfagløpet ledes av de lærerne elevene på Vg1 har rundt seg. Det er ingen enkel sak å navigere mellom så mange retninger. Elevene blir pushet til å starte prosessen med å kartlegge egne interesser og hvilke muligheter de har nesten umiddelbart etter skolestart på Vg1.

«I starten på året har vi stort trøkk på dette med yrkesvalg og nærmest tvinger eleven til å skrive oppgave om yrkesvalg og veien videre for han der og da» (Lærer 1).

«Det viktigste er at de velger noe de vil, men det må være en mulighet for å komme videre» (Lærer 2).

Det er lærerens fokus at elevene velger sitt fordypningsfag utfra en balansert vurdering av interesse og mulighet for lære plass og jobb. Yrkesfaglig fordypning er det faget elever og lærere jobber med for å finne sitt fordypningsfag på Vg1. Etter at elevene har valgt et av over 90 fag (Vilbli.no) under TIP-paraplyen så ender de opp i et Vg2-løp med utgangspunkt i Vg1. Også der foregår en veiledningsprosess der elevene skal finne sitt lærefag. I denne fasen er utplassering i bedrift en viktig del. Lærer 3 på Vg2 ser på denne utplasseringen i et holistisk perspektiv. Han mener at det er viktig at elevene ikke bare trives med fagretningen, men også

at de trives på selve arbeidsplassen med alt hva det innebærer av arbeidsmiljø og fellesskap. Da kan det kanskje tolkes som at elevens interesse betyr mindre for hans vurdering av hva som er viktig i utplasseringsperioden. Andre faktorer som arbeidsmiljø og at elevene føler seg som en del av fellesskapet og kjenner på mestring blir viktigere. Det er et poeng for lærerne at elevene selv tar kontakt med aktuelle bedrifter for å skaffe seg en plass ute i en bedrift, det er starten på en prosess som ender opp i læreklasse og endelig et fagbrev. At yrker går i arv gjennom sosial reproduksjon er en velkjent foreteelse. Flere av lærlingene sier familietradisjon betyr noe for valg av lærefag.

«De fleste i familien har gått på mekanisk, det er litt i blodet liksom» (Lærling 1).

«Det så avgjorde at jeg gikk CNC var mest foreldre egentlig. Far er CNC- operatør og broren min gikk CNC- operatør linja, så har jeg alltid vokst opp, at alltid vert med far på jobb og litt sånn da, sett litt å, det har interessert meg da» (Lærling 5).

De to lærlingene som gikk i lære som industrimekanikere fikk interesse for faget først når de gjennom utdanningen fikk innblikk i hva det innebar. Det beste innblikket fikk de gjennom utplassering i bedrift.

«Det er jo det at jeg får gjøre en god del forskjellig, og at jeg får arbeide selv» (Lærling 3).

«Det var hvordan hverdagen var innenfor fagfeltet, å få lære nye ting var spennende, kjekt å få skape noe» (Lærling 6).

To av lærlingene hadde sin læreklasse innen cnc-operatør-faget, et fag som benytter dataprogrammering til styring av blant annet dreiebenker og freser. Begge to fremholder utplasseringen som avgjørende for valg av lærefag. Den ene lærlingen sier:

«En stor del av det som avgjorde var utplassering gjennom skolen, der fikk en oppleve hvordan det er å være cnc-operatør» (Lærling 4).

Lærerne vektlegger både interesser og trivsel, og mener det er viktig å komme tidlig i gang med arbeidet med å finne sitt fordypningsfag. Lærlingene sier utplassering i bedrift var viktig for å finne sitt fordypningsfag.

5.2 YFF-faget og påvirkning fra lokalt og regionalt næringsliv

Hensikten med YFF-faget er at elevene skal kartlegge interesser og få anledning til å finne ut hva de ønsker å bli. TIP gir mange valg og det kompliserer dette arbeidet. Dette er et av fire programfag, og er dermed en stor del av skolehverdagen. I tillegg er det rett å si at arbeidet med å finne «sitt» fag også blir en del av de andre programfaga. De andre programfaga er også orienterende for elevene i forhold til yrkesvalg. Og de forskjellige programfaga er praktisk rettet og gir orientering om i hvilke yrker for eksempel forskjellige produksjonsteknikker brukes.

«Det er mest søkelys på yrkesvalg i YFF- faget, men det snakkes også om yrker i for eksempel produksjonsfaget» (Lærer 3).

Det kan tyde på at fokus på yrkesvalg gjennomsyrrer mer eller mindre alle programfaga. Tanken er at på Vg1 skal elevene prøve å finne ut hva de ønsker å fordype seg i. Muligheten til å prøve ut fag er imidlertid avhengig av hvor du bor. Hvilke fag elevene fordypet seg i på Vg2 henger tett sammen med det lokale behovet for arbeidskraft i fag med utgangspunkt i Vg2 Industriteknologi. Lærerne fremhever også at det ikke er et poeng at elevene praktiserer fag der de likevel ikke kan få seg læreplaner. Lokal industri og næringsliv har rett til å være med å utforme lokale læreplaner, ifølge forskrift for Yrkesfaglig fordypning (Utdanningsdirektoratet, 2016). I forskrift til Yrkesfaglig fordypning for de yrkesfaglige utdanningsprogrammene står det at lokalt og regionalt arbeidsliv skal gis mulighet til å definere innholdet i lokale læreplaner, i samsvar med regionalt og lokalt kompetansebehov. Dette innebærer at det en rett næringslivet har, det å påvirke hva elevene lærer på skolen i YFF- faget. Det vil sannsynligvis bety at flere elever velger et yrke det er behov for i regionen rundt skolen, som styrker muligheten for læreplaner og jobb. Skolen der studien er foretatt må sies å være en distriktskole som i stor grad forsyner lokal og regional industri med lærlinger. Både på Vg1 og Vg2 drar klassene på bedriftsbesøk for blant annet å orientere elevene om mulige yrker. Dette skjer blant annet på høsten på Vg1. I tillegg brukes bedrifter, særlig noen større, til orientering av elevene. Bedriftene kommer på skolen og møter elevene, noe som gir

bedriftene mulighet for å «selge seg». Særlig i gode tider med høykonjunktur er bedriftene på tilbudssiden for å sikre seg lærlinger og dermed fagarbeidere. Rådgiver på skolen hjelper etterpå elevene med karrierevalg og yrkesvalg. Lærer 3 sier:

«Også har vi ofte innom bedrifter som selger inn sine fag, da muligens med tidligere elever fra skolen her som kommer tilbake som lærlinger i den bedriften. Og de forteller hva slags hverdag de har, og hvilke muligheter de har. Og det er veldig greit og la ungdommer snakke med ungdommer, for de treffer hverandre godt.» (lærer 3).

I YFF er elevene utplassert i bedrift i begrenset omfang. På Vg1 er elevene ute en dag i uken i ni uker. På Vg2 er elevene ute fire dager i uken i to perioder hver på fire uker. En av lærlingene pekte på den positive betydningen av å ha sammenhengende utplassering i bedrift i stedet for enkeltdager. Det var vanskelig å få innblikk i bedriftens og fagets egenart ved å være der enkeltdager.

«Plassen jeg nå går i lære var en plass jeg etter bedriftsbesøket ikke kunne tenkt meg å være, men etter sammenhengende utplassering på Vg2 i en måned ble det noe helt annet, mye kjekkere» (Lærling 6).

5.3 Relasjonsbasert maktutøvelse

Å være i relasjon med elevene betyr at lærerne kjenner elevene og vet hvilke yrker og fag som kan passe for dem. Samtidig har læreren i slike relasjoner påvirkningskraft på yrkesvalget til eleven. På spørsmålet til lærerne om de tror deres relasjon til elevene har betydning for elevenes yrkesvalg svarer lærerne både ja og nei, men ingen avviser at deres relasjon til elevene kan ha betydning for elevenes yrkesvalg. Lærer 3 sier:

«Noen fordi jeg er nokså aktiv på å prøve å presse eller pushe de flinke kreative guttene inn i læreplasser hvor jeg tror de får utfordringer og får mye nytt å lære. Og får en allsidig og brei opplæring. Andre ganger så oppfatter jeg muligens eleven som såpass begrenset faglig og såpass utrygg på seg selv at jeg jobber hardt med å få de inn i en lære jeg vet de blir godt ivaretatt i, tatt godt vare på som personer og har forutsetninger for å mestre opplæringen så blir gitt. Og det spesielt de som kanskje

ikke har voldsom tro på seg selv og voldsomme tanker om hva de vil bli, der tror jeg kanskje min relasjon til de er viktig for å få de til å ta steget ut i lære» (Lærer 3).

Det ser ut som læreren på Vg2 bruker relasjonen mer aktivt enn lærerne på Vg1. Dette er gjerne naturlig, siden Vg2 er en viktig arena for å skape muligheter for læreplass og lærerens nettverk åpner opp for muligheter for elevene. Resultatet av det kan være at flere av elevene får læreplass i lærerens nettverk av bedrifter. På denne måten styres lærefagvalget i stor grad av lærer. På spørsmålet om hva læreren gjør for å hjelpe elevene i arbeidet med yrkesvalget svarer lærer 1 at han gjør en vurdering av eleven og prøver å tilpasse yrkesvalget slik at det er en god sjanse for eleven å få seg jobb i faget. Han anbefaler for eksempel ikke de faga med tyngst teori til dem som har tyngst for å lære teori. Lærer 2 bruker i større grad interessen til eleven, da særlig på Vg1. Lærer 3 (på Vg2) fokuserer på at det er viktig å finne et lærefag eleven er interessert i, det kan ses i sammenheng med at det søkes læreplass tidlig i andre halvår på Vg2.

«Prøver jo å få de til å forstå hvor viktig det er å sette inn et rykk og komme seg ut i lære i et fag de har lyst til» (Lærer 3).

Det ser ut som lærerne i større eller mindre grad «ser an» elevene både faglig og personlig, gjerne med tanke på hva de mener elevene kan mestre utfra deres forutsetninger. Det virker som at de mener at det for noen elever handler mye om å bare komme i gang med å finne sitt lærefag. På tross av lærerens ganske store påvirkningskraft og utøvelsen av denne, ser lærlingene ut til å ha en bortimot ensartet positiv opplevelse av påvirkning og hjelp til å finne et lærefag.

*«Det var på grunn av lærerne her jeg at jeg fant ut hva jeg ville bli» (Lærling 2).
«Her på skolen fikk jeg godt forklart hva jeg kunne bli og mulighetene jeg har»
(Lærling 6).*

Lærlingene gir uttrykk for at arbeidet lærerne gjør med elevenes yrkesorientering er bra.

Noen av dem manglet imidlertid informasjon om noen fag som ikke fantes lokalt. I gode tider er det mangel på arbeidskraft innen mange industritekniske yrker på internasjonalt nivå. Dette åpner opp for rekruttering av lærlinger innenfor eksempelvis offshore-virksomheter.

«det kunne vært litt mer om det som går på det med olje, mange her inne er interessert i det» (Lærling 2).

Dette illustrerer en risiko for at elevene blir utelatt fra informasjon når lærere i stor grad bruker eget nettverk og lokalt arbeidsliv, og glemmer eller utelukker andre muligheter.

5.4 Utplassing i bedrift

Utplassing i bedrift er viktig både for å finne et fordypningsfag på Vg1, og finne et lærefag på Vg2. Utplassing i bedrift gir ikke bare innblikk i ett fag, men også muligheten til å kjenne på et arbeidsfellesskap, med tilhørende rutiner og regler. Dette handler om ting og følelser som ikke lett beskrives, men er en taus kunnskap som må erfares. Erfaringen med utplassing i bedrift er jevnt over god hos både lærere og elever. Elevene blir tatt ut fra et kjent klasse miljø, og må tilpasse seg et arbeidsfellesskap på en helt ny arena. På skolen der studien er foretatt er praksisen at elevene på Vg1 er ute i bedrift ni onsdager. På Vg2 er elevene utplassert i bedrift to perioder, en høst og en vår. Til sammen syv til åtte uker. Mange av elevene på Vg2 danner i utplassingsperioden grunnlaget for en fremtidig lære plass, ved at de trives og bedriften er fornøyd med elevene. Det kan være en utfordring for lærere og elever å finne praksisplasser til samme tid for mange elever, og skal praksisen foregå over lengre tidsrom kan dette være enda mer utfordrende. Lærlingene er stort sett fornøyd med utplassingsperiodene, men påpeker at sammenhengende perioder er av større verdi enn enkelt dager og bedriftsbesøk. De korte oppholdene gir ikke nok innblikk i bedriften.

Lærlingene forteller:

«Det første året var jeg på utplassert i cnc-faget, det virket spennende», men det var ikke det helt store? «ikke helt, men det var bare en dag i uka da, kom ikke helt inn i det» (Lærling 2).

«Bedriftsbesøk var jo litt fascinerende, men det ble litt som utplassinga på Vg1, en dag på, så pause og så videre. Plassen jeg nå går i lære var en plass jeg etter bedriftsbesøket ikke kunne tenkt meg å være, men etter sammenhengende utplassing på Vg2 i en måned ble det noe helt annet, mye kjekkere» (Lærling 6).

Det er viktig at elevene ikke bare får kjennskap til fagene, det er også viktig å få ta del i et arbeidsmiljø i bedriften og bli kjent med den lokale arbeidskulturen. Det betyr at valg av yrke ikke kun dreier seg om det fag du har interesse for, men det er et valg som også dreier seg om å finne tilhørighet. I YFF kobler lærerne arbeidet med å finne et fordypningsfag til utplasseringa og praksis i bedrift. Lærerne beskriver det hele:

«I YFF-faget ønsker vi å sette fokus på dette for at det skal treffe med utplasseringa de skal ha senere» (Lærer 1).

«Den (utplasseringa) kjører vi i to bolker, hvor enn prøver et fag tre til fire uker, og om det fungerer så ender dette ofte i et læreløp, og om de ikke trivdes så får de god anledning til å prøve noe annet til våren» (Lærer 3).

«Er det tvil om hva de skal velge har jeg sagt at de kan dele det opp, og prøve to plasser» (Lærer 2).

Lærerne har flere hensikter med elevenes utplassering i bedrift. På Vg1 er tanken at elevene skal finne sitt fordypningsfag, og det knyttes til faget YFF. For elevene på Vg1 er målet at elevene finner et fag de vil lære mer om, gjerne det som blir lærefaget etter Vg2. Uansett er målet at de finner sin retning, for eksempel et industrifag, som betyr at da må elevene søke Vg2 Industriteknologi. Er interessen mer knyttet til bil søker de seg Vg2 kjøretøy. Det foregår en slags grovsortering på Vg1 for å finne det rette Vg2-løpet. Elevene på Vg2 derimot, har gjort sitt valg av Vg2 og der handler det mer om å finne det rette faget for læretid. Det ser ut til at lærerne på Vg2 i større grad legger vekt på hvordan elevene trives på arbeidsplassen enn lærerne på Vg1. Lærlingene poengterer at utplasseringsperioden i bedrift bør ha en viss lengde for at de som elever skal få et godt innblikk i faget de fordyper seg i. Bedriftsbesøk eller dagslange utplasseringer gir ikke det samme innblikket i fagets egenart som flere uker gir.

5.5 Lærernes erfaring og nettverk

De lærerne som er informanter i denne undersøkelsen, har relativt lang fartstid bak seg i lokalt og regionalt næringsliv. Dette gir lærerne et stort nettverk ute i bedriftene. Dette er et nettverk som brukes både til å skaffe lære plasser og utplasseringsplasser for elevene. Nettverket blir

også brukt til å frembringe informasjon til elevene om bedrifter, fagopplæring og karrieremuligheter. Samtidig er det slik at alle tre har gått egen læretid ved samme hjørnesteinsbedrift i lokalsamfunnet, dog ikke med samme fagbrev. Det gjør at nettverket til en viss grad er det samme. Lærerne representerer til sammen tre typer fagbrev, og på den måten representerer de lokal industri, med tanke på kompetanse. Det å ha et godt nettverk kan muligens erstatte noe av utfordringen det er å følge med i tiden, og holde seg faglig oppdatert. Lærer 3 forteller:

«Jeg tror min egen bakgrunn har noe å si for hvordan jeg driver arbeidet med elevenes yrkesvalg, fordi min bakgrunn har gitt meg mange bekjente ute i næringslivet som vi spiller på» (Lærer 3).

Lærer 3 får oppfølgingsspørsmålet om han mener at det er hemmende eller en fordel for elevenes yrkesvalg at ett lærerteam på en skole har relativt lik bakgrunn.

«Jeg vil tro det er en fordel så lenge de har bakgrunn fra det lokale næringslivet for det vil gi et stort nettverk med mange kontakter ut i næringslivet der jobbene til elevene våre er. Så vil det nok være litt hemmende fordi vi kanskje er prega av bakgrunnen vår og ikke selger inn de mulighetene vi ikke har vært borti selv» (Lærer 3).

Lærer 1 og 2 mener at det er viktig å bruke de kontakter en har, ikke minst fordi at et utvidet nettverk sammen gir mer kjennskap til de ulike fag som finnes å velge mellom, selv om de ikke er direkte representert i lærerteamet. De mener at lærerens interesser, kunnskap og bakgrunn er viktige for elevene sitt arbeid med lærefag:

«Jeg prøver å bruke de jeg har av kontakter, hvis det er fag jeg ikke kjenner til, så kan de snakke med dem og høre hva det går i. Om vi hadde enda mer ressurser til å bygge opp et stort nettverk, kunne elevene fått prøve enda flere fag» (Lærer 2).

«Det å ha en fersk lærer uten arbeidslivserfaring tror jeg er nokså dødfødt i forhold til yrkesfag» (Lærer 1).

Lærernes nettverk i lokal industri og næringsliv er relativt stort og blir brukt aktivt. Nettverket ses på som et supplement til egne fagkunnskaper. Lærerne mener at lang erfaring i et yrke er viktig både for egen erfaring og for å kunne bygge et nettverk av kontakter ute i bedriftene. Nettverket brukes til å fylle et behov i arbeidet med å gi elevene orientering i et stort antall fag. Det kan trolig også ses på som en slags erstatning for å ikke å klare å være faglig oppdatert i mange yrker.

5.6 Veiledning utfra marked og konjunktur

Mange av faga med bakgrunn fra TIP er i bransjer og næringer som er konkurranseutsatt. Dette medfører at tidene skifter og behovet for arbeidskraft vil variere. Dette kan være internasjonale konjunktursvingninger eller nasjonale og regionale svingninger. Det kan også gjelde en stor bedrift i et lokalmiljø. En lokal hjørnestensbedrift har gjerne mange lærlinger. I gode tider vil det være rikelig tilgang på lære plasser for elevene, og de fleste vil få lære plass. I lavkonjunkturer vil det være vanskelig for alle elevene å få lære plass, og det blir hardere kamp om lære plassene. I nedgangstider vil det ikke bare være færre lære plasser, det vil bli et redusert utvalg av fag å velge blant. Derfor vil tilgang til lære plass og jobb være en betydelig faktor i arbeidet med elevenes yrkesvalg. Lærerne forteller:

« I gode tider er det ikke mye som begrenser, i dårlige tider blir vi litt styrt av hvor det er arbeid til guttene og jentene. Da er det bedrifter som er litt uavhengige av konjunktur som er flinke å gi arbeid og lære plass til elevene og vi prøver å spore elevene inn på dem. I gode tider så tar en kun hensyn til hva elevene vil på en måte. Spesielt når det er dårlige tide ute i industrien, lågkonjunktur, så er det å ha noen du kjenner du kan ringe til og få plassert ut en elev ganske mye verdt» (Lærer 3).

«Det verste som skjer, at de velger et yrke som er veldig interessant så går du ferdig skolen, så får du ikke lære plass. Det er mange eksempler på at dette er negativt, de må både være interessert, men det må og være lære plass og mulighet til å gå den veien» (Lærer 2).

Lærer 2 mener at interessen er det viktigste, men at interesse i seg selv ikke fører elevene videre i et yrke. Han mener det er bedre å få seg en lære plass som ligger litt på siden av det eleven hadde tenkt seg og senere kanskje ta et kryssløp eller et nytt fagbrev som fører dem

nærmere interessen de i utgangspunktet hadde, bare etter litt lengre tid. Lærer 1 forteller at ulike industrier innen teknikk og industriell produksjon har forskjellige konjunktursvingninger og at elevenes interesser også varierer i takt med disse svingningene.

*«For når offshoreindustrien lå med brukket rygg så blomstret for eksempel anleggsbransjen igjen, som førte til at (karakter)snittet ble høyere enn noen gang, og det har med at det var ei bra lønn og det var godt med jobber og lære plasser»
(Lærer 1).*

I tider med høykonjunktur kan elevene velge både blant flere fag og mange lære plasser. Da mener lærerne at det i stor grad er elevenes interesser som får bestemme hva som blir elevene sitt lærefag. I og med at denne skolen bare har Industriteknologi som Vg2-tilbud med bakgrunn fra Vg1 Tip vil konjunktur være av stor betydning for elevenes muligheter for lære plass og i hvilke fag det er tilgang til lære plasser. Lærerne har med bakgrunn i sitt nettverk mulighet for å lede elever inn i bedrifter som kan tilby lære plasser også når det er lavkonjunktur i industrien.

5.7 Oppsummering av analyse

5.7.1 Interessebasert valg

Arbeidet med å orientere elevene om alle muligheter de har, og hvilke interesser de har starter nesten umiddelbart etter skolestart på Vg1. Lærerne pusher elevene i dette arbeidet for at elevene skal komme i gang med denne prosessen. Lærerne tenker helhetlig i dette arbeidet, der både interesser, mulighet for lære plass og betydningen av at elevene trives i faget blir vektlagt. Den første tiden skal dette arbeidet føre til at elevene bestemmer seg for et fag der de kan være utplassert i bedrift. Det er et mål for lærerne at elevene selv skaffer seg en praksis plass ute i bedrift. Elevene selv påpeker betydningen av å være utplassert i bedrift. Det er gjerne da de kjenner på kroppen hva et fag virkelig innebærer.

5.7.2 YFF-faget og påvirkning fra lokalt og regionalt næringsliv

Elevene selv har YFF-faget både på Vg1 og Vg2, og faget skal brukes til å kartlegge interesser, og å gi elevene mulighet til å finne ut hva de vil bli. Arbeidet med yrkesvalg preger også de andre programfaga. På Vg1 er tanken hos lærerne at elevene skal finne seg et fordypningsfag som de på en måte bekrefter eller avkrefter ved utplassering i bedrift. På Vg2

er målet å finne utplassering i det yrket som blir lærefaget.

Det lokale næringsliv har ifølge forskrift for YFF-faget rett til å være med å utforme lokale læreplaner (Utdanningsdirektoratet, 2016). Dette bærer arbeidet med elevenes yrkesvalg preg av. Lærerne har klare ambisjoner om å forsyne lokalt og regionalt næringsliv med lærlinger. Skolen bruker bedriftsbesøk og får besøk av bedrifter som verktøy i arbeidet med elevenes yrkesorientering. Lærlingene påpeker betydningen av sammenhengende utplassering over en viss tid i bedrift, for å få et godt innblikk i fag og bedrift.

5.7.3 Relasjonsbasert maktutøvelse

Lærernes relasjon til elevene gir mulighet for å styre elevenes yrkesvalg i større eller mindre grad. Kjennskapen til elevenes faglige evner og personlige egenskaper gjør at lærerne kan finne lærefag som passer elevene. Lærerne er ikke uenige i at deres relasjon til elevene kan bety noe for elevenes yrkesvalg. Lærlingene gir likevel uttrykk for at de er godt fornøyde med yrkesveiledningen de har fått. Det er imidlertid fare for at det blir utelatt informasjon om andre yrker enn de som er i lærernes nettverk.

5.7.4 Utplassering i bedrift

For elevene er det å ha praksis i en eller flere bedrifter viktig. Det gir en god innføring i hva et fag og dermed hva et yrke innebærer. I en bedrift får elevene kjenne på helheten av et yrke, i et arbeidsfellesskap. Egenarten i yrke er vanskelig å formidle på skolen, det handler om blant annet taus kunnskap som formidles best og naturlig i en bedrift. Lærlingene påpeker betydningen av utplassering i bedrift, her får elevene en innføring i et yrke i genuine omgivelser. Lengden på utplasseringen må være sammenhengende over noen dager for å gi den ønskede innføring. Utplassering i bedrift har noe forskjellig formål på Vg1 og Vg2. På Vg1 er det viktigste at elevene finner ut hvilken retning de vil gå, de bør finne sitt Vg2-løp. På Vg2 er hensikten at elevene skal finne sitt lærefag og gjerne sin lærebedrift.

5.7.5 Lærernes erfaring og nettverk

Lærerinformantene i denne studien har lang erfaring fra lokalt og regionalt næringsliv. Det gir et nettverk som brukes både til å skaffe elevene læreplasser og praksisplasser, hvor elevene kan være utplassert i bedrift. Nettverket brukes også til å gi elevene relevant informasjon om

bedrifter, fagopplæring og karrieremuligheter. Lærerne mener nettverket gir dem mulighet til å orientere elevene om fag de ikke selv har inngående kjennskap til, samtidig mener lærerne at et større nettverk ville gi elevene anledning til å prøve ut enda flere fag. Samtidig er det en erkjennelse av at nettverket kan være begrensende fordi det er preget av lærernes bakgrunn.

5.7.6 Veiledning utfra marked og konjunktur

Behovet for lærlinger og arbeidskraft i mange av yrkene Tip rekrutterer til vil variere. I gode tider med høykonjunkturer vil det være læreplass til de fleste av elevene, i dårligere tider med lavkonjunktur vil det være færre læreplasser. Samtidig er det slik at Tip rekrutterer til mange yrker og bransjer, noe som medfører at det kan være varierende konjunkturer på samme tid, avhengig av bransje. Konjunkturerne i de forskjellige bransjene ser ut til å være en vesentlig del av bakteppet for lærernes arbeid med elevenes yrkesorientering. Lærerne mener det i dårlige tider er viktigere at elevene får læreplass og fagbrev, enn at det er førstevalget av læreplass som oppnås i første omgang. Omvalg og kryssløp kan foretas på et senere tidspunkt.

6. Drøfting

6.1 Innledning

Når en ønsker å studere ulike aspekter omkring elevers valg av utdanning og yrke, og hvordan lærerne jobber med dette, vil det være mange mulige innganger. I denne studien har jeg valgt å ta utgangspunkt i Weber sine teorier om handlingsrasjonalitet og legitimitet, Bourdieu sine tanker om habitus, og isomorfisme. Ut fra problemstillinga *Hvordan arbeider lærere og elever med valg av yrke i perioden mellom Vg1 og lærefag?* er det formet to forskningsspørsmål. Det første, *hva prioriterer lærere i veiledninga?* Og det andre, *hva styrer elevenes valg?*

Forskningsspørsmåla sett i lys av tidligere forskning, egne funn og kjent teori vil være grunnlaget for dette drøftingskapittelet. I dette kapittelet vil det være fokus på elever på Vg1 Tip og deres valg av fordypningsfag, og valg av Vg2-løp. Videre vil det være fokus på Vg2-elevenes valg av lærefag. Sentralt i elevenes valg både av utdanningsprogram og lærefag er faget Yrkesfaglig fordypning.

6.2 Handlingsrasjonalitet i yrkesvalg

Max Weber har teori som kan brukes for å forstå tematikken med elevenes valg utdanning og yrke. For at mennesker skal få og ha makt kreves legitimitet hevdet Weber. I boka *Makt og byråkrati* (2000), skrev Weber om tre rene og prinsipielle former for legitimitet knyttet til maktforhold. De tre formene for legitimitet er den *hevdvunne*, den *karismatiske*, og den *legale*. Jeg vil vise at alle disse formene for legitimitet spiller inn når lærere skal bistå elever i deres valg. Vi har som utgangspunkt at elevene selv skal velge sitt yrke, det gjøres blant annet ut fra interesser, evner og talenter (Birkemo, 2007). Sæterøy (2019) finner i sin studie at det å oppleve yrket, for eksempel ved utplassering i bedrift, eller ved hospitering i skole gir elevene bedre grunnlag for yrkesvalg. Han finner videre at den erfaringsbaserte informasjonen elevene får, betyr mer for elevene enn annen informasjon. Det samme finner jeg i min studie, elevene uttrykker at det er viktig med praksis i bedrift over en viss tid for å få innblikk og erfaring i fag og yrker.

Skolen som institusjon er regulert av tre sentralt gitte styringsdokumenter. Det er Opplæringsloven (1998), og Forskrift til opplæringsloven (2006) og Læreplanverket for Kunnskapsløftet (2006). Skolen skal også samarbeide med eksterne aktører som for eksempel

bedrifter og næringsliv (Forskrift til opplæringsloven, 2006; Utdanningsdirektoratet 2015). Læreplanverket er under fornyelse, og skal ha nye læreplaner for første til niende klasse i grunnskolen og Vg1 på videregående skole som tas i bruk høsten 2020. Tiende klasse på grunnskolen og Vg2 yrkesfag i videregående skole får nye læreplaner høsten 2021 (Utdanningsdirektoratet, 2019). De sentralt gitte styringsdokumentene må kunne kalles legale, i kraft av at de er utarbeidet og pålagt av myndighetene. For programfaglæreren på yrkesfag som skal organisere opplæringa på klassenivå i skolen er det flere utfordringer. Læreren må som utgangspunkt forholde seg til styringsdokumentene, men i forbindelse med elevenes valg av yrke vil det være flere momenter å ta hensyn til. YFF brukes til å orientere elevene om mulighetene de har. Elever som får ha praksis ute i bedrift gjennom faget YFF, får et bedre grunnlag for å gjøre sitt yrkesvalg (Dæhlen et al., 2008). På utdanningsdirektoratet sine sider om prinsipper for opplæring står det at samarbeid med næringslivet kan gi elevene innsikt i arbeidslivet og praktisk arbeidserfaring som kan være med å gi et bedre grunnlag og utgangspunkt for valg av utdanning og yrke (Utdanningsdirektoratet, 2015). Dette er ikke en legal rett elevene har til praksis i arbeidslivet, men det presenterer en ønskelig situasjon for elevene.

Det lokale næringsliv har en legal rett til å være med på å utarbeide lokale læreplaner, samtidig kan en si at de har en hevdvunnen rett til å være med å gi elevene opplæring og praksis som gir elevene grunnlag for å gjøre gode og reelle valg. For elevene vil kanskje både den legale, den karismatiske og den hevdvunne legitimiteten være av betydning for deres yrkesvalg. Den legale legitimiteten har de gjennom sin elev-status med de rettigheter og plikter det medfører å være elev på videregående skole. De har rett til tre år med videregående opplæring, og plikter som elever å møte til undervisning, delta aktivt i vurderingssituasjoner og opplæring (Vilbli.no, u.å.). Den karismatiske legitimiteten kan ha sammenheng med hva som er populært blant lærerne elevene har, eller blant venner og familie. Det kan muligens også være bedrifter eller enkeltpersoner som har påvirkning på elevene, slik som lærer 3 beskriver i sitatet nedenfor.

«Også har vi ofte innom bedrifter som selger inn sine fag, da muligens med tidligere elever fra skolen her som kommer tilbake som lærlinger i den bedriften. Og de forteller hva hverdag de har, og hva muligheter de har. Og det er veldig greit og la ungdommer snakke med ungdommer, for de treffer hverandre godt» (Lærer 3).

Den hevdvunne legitimiteten kan vi knytte til statusen elevene har i kraft av at de er fremtida for bedriftene. Det er i bransjer med lange lærlingetradisjoner rom for en slik hevdvunnen legitimitet for elevene, dette er typisk for industri med tradisjoner for lærlinger og gjerne flere faggrupper i arbeidsstokken. Det er i forskrift til YFF-faget en rett hos næringslivet til å være med å utarbeide lokale læreplaner, om de vil (Utdanningsdirektoratet, 2016). Det gir en legal kobling av næringsliv og skole. Denne legale koblingen innebærer at lokale bedrifter kan bruke sin rett til å påvirke læreplanene, men min erfaring med dette er derimot at det blir lærerne som tilpasser sin opplæring til bedriftene. Lærerne har ved hjelp av sitt nettverk kjennskap til hva bedriftene driver med i sin produksjon og kan bruke dette inn i sin undervisning og opplæring på skolen. På den måten kan en si at bedriftene er med på å påvirke lokale læreplaner, selv om de ikke er med å utarbeide dem.

Weber bruker eksemplet med at samfunnet forventer at en dommer skal dømme rettferdig og korrekt, med utgangspunkt i at han har dokumenter, lover og regler som verktøy og hjelpemiddel i arbeidet. Weber sammenligner samfunnets forventning med at dommeren forventes å fungere som en maskin, der sluttproduktet er en korrekt dom (Weber, 2000, s. 132). I større eller mindre grad er det noe av de samme forventninger til yrkesfaglæreren. På bakgrunn av de sentralt gitte styringsdokumentene skal yrkesfaglæreren veilede eleven til det rette yrket. Samtidig er de sentralt gitte dokumentene bare en innramming av hvordan elever og yrkesfaglærerne kan jobbe med elevenes yrkesvalg og læreren trenger å oversette de legale føringene inn i sin kontekst. Her har hver skole sine lokale læreplaner og sin måte å utforme dem på. Skolen som organisasjon opptrer i et organisasjonsfelt med de bedriftene de samarbeider med, dette medfører at yrkesveiledningen får et lokalt preg, en lokal legitimitet. Denne lokale legitimiteten er da tuftet på både legal legitimitet og hevdvunnen og tradisjons legitimitet.

Programfaglærerne bruker YFF-faget i arbeidet med elevenes yrkesvalg. Samtidig er det naturlig fokus på yrker i andre programfag.

«Det er mest søkelys på yrkesvalg i YFF-faget, men det snakkes også om yrker i for eksempel produksjonsfaget» (Lærer 3)

Lærerne bruker sitt nettverk i næringslivet til å gi elevene informasjon om yrkesvalg på flere måter. De inviterer bedrifter inn på skolen for å orientere elevene, klassene drar på bedriftsbesøk og de har praksis i bedrift. Legitimiteten knyttet til disse måtene å gjøre elevene kjent med fag og yrker på, kan kobles til både det legale og det hevdvunne. Den legale legitimiteten ser vi blant annet i forskrift til YFF, der elevene skal få bruke alternative læringsarenaer (Utdanningsdirektoratet, 2016). Den hevdvunne legitimiteten har med tradisjon å gjøre. Bedriftene har tradisjon for elevpraksis og lærlinger, noe som gjør det naturlig å tenke om bedriftspraksis at det er en hevdvunnet legitimitet. Det kan ses på som en slags motsetning at elevene skal få alternative læringsarenaer som er en legal legitimitet som i forskrift til YFF-faget, samtidig som gode alternative læringsarenaer er i bedriftene. Disse alternative læringsarenaene er ikke legalt legitime, men snarere en hevdvunnen legitimitet.

Lærerne i min studie har relativt lik bakgrunn og mye av den samme fagkunnskapen. Det kan være både positivt og negativt for elevene. Lærernes nettverk vil gjerne være redusert til å gjelde de aktuelle fagretninger lærerne kjenner fra sin tid i næringslivet. Det gir elevene gode muligheter for praksis og læreplass i disse faga. For andre fagretninger som er aktuelle for elevene har læreren gjerne et mindre nettverk og dette kan kanskje begrense elevenes mulighet for å få praksis i et aktuelt lærefag. Det er ikke utenkelig at det er elever som ville valgt andre arenaer for sin yrkespraksis om det var tilgang på dem. Den ene lærlingen uttrykker det slik:

«Det kunne vært litt mer om det som går på det med olje, mange her inne er interessert i det» (Lærling 2).

Denne lærlingen opplevde som elev at det var muligheter det var lite fokus på, eller som ikke ble presentert han. Det illustrerer at lærernes nettverk kan være begrensende for elevenes muligheter. Med tanke på at læreren styrer arbeidet med elevenes yrkesvalg, kan lærernes nettverk også bli en begrensning, ikke bare gi muligheter. Sett fra denne synsvinkelen kan vi si at den hevdvunne legaliteten også har negative sider. Lærerne ser ut til å være klar over dette, og ønsker seg et enda større nettverk i næringslivet for å kunne gi opplæring i fag de selv ikke har inngående kjennskap til. Bourdieu sine tanker om sosial kapital kan trekkes inn i denne problematikken. Den sosiale kapitalen elever og lærere har, omfatter blant annet deres nettverk som kan ha betydning for om de rette sjansene byr seg for elevene (Engelstad, 2012, s. 43). Det blir vanskelig både for lærer og elev å få presentert et helhetlig bilde av elevenes

muligheter om hverken elevenes eller lærerens nettverk dekker aktuelle muligheter for elevene.

Mye tyder på at det beste grunnlaget for elevenes yrkes- og utdanningsvalg blir lagt ved at de får prøve seg i realistiske arbeidssituasjoner, gjerne ute i bedrift (Sæterøy, 2019). Resultatene i denne studien viser noe av det samme. Vi kan si at praksisplassene i bedrift er en alternativ læringsarena for elevene som er av stor betydning for elevenes yrkesvalg. Å skaffe tilgang til praksisplassene gjøres på et hevdvunnet og tradisjonelt grunnlag via lærerens, men også ved hjelp av elevenes nettverk. Elever og lærer kan derfor ikke kreve praksisplass i bedrift på et legalt legitimt grunnlag.

«Plassen jeg nå går i lære var en plass jeg etter bedriftsbesøket ikke kunne tenkt meg å være, men etter sammenhengende utplassering på Vg2 i en måned ble det noe helt annet, mye kjekkere» (Lærling 6).

Det ser ut til at det bør være en viss lengde på praksisperiodene ute i bedrift. På samme tid vil lange praksisperioder ute i bedrift begrense muligheten for å prøve ut flere yrker.

Bedriftsbesøk eller at bedrifter kommer for å presentere seg selv og hva de driver med gir nok en viss orientering, men å få det gode innblikket i en bedrift og et fag eller yrke, ser ut til å kreve mer tid. Også Nyen & Tønder (2012) mener at praktisk erfaring bidrar til bedre forutsetninger for elevenes valg. Deres studie viste at elever som har gjennomført Prosjekt til fordypning (YFF) ute i arbeidslivet, fikk et bedre grunnlag for valg av utdanning og yrke.

Hvorfor det ikke er lengre og flere praksisperioder for elevene ute i bedrift kan det være flere grunner til. Det kan være fordi det er mange elever som skal ha bedriftspraksis, og dermed ikke plass til alle, eller at bedriftene ikke til enhver tid vil ha elever i bedriften. I og med at dette ser ut til å være en viktig faktor for elevenes yrkesvalg, bør dette prioriteres av lærerne, skolen og bedriftene selv. Det burde også være i bedriftenes interesse å få som lærlinger elever som er sikre på sitt yrkesvalg. Et moment som bør trekkes inn i dette er at lærerne ser ut til å være redde for å misbruke eller bruke opp nettverket sitt. Lærernes nettverk er bygget opp over lang tid og kan sies å være tuftet på hevdvunnet legitimitet. Denne legitimiteten har gjerne ikke den samme tyngden som den legale legitimiteten. Dermed er det personlige nettverket kanskje lett å bygge ned eller bruke opp. Samtidig er det nødvendig for å gi elevene god veiledning i arbeidet med elevenes yrkesvalg. Ifølge Skonhøft Johannesen (2015) er det

hos lærerne en redsel for å bruke opp nettverket, samtidig som det er viktig for elevenes utdanning (Utdanningsforskning, 2015).

Både lærerne og elevene er klare på at praksis i bedrift er bra for elevene. Men å få utplassering i bedrift er ikke en legal legitimitet, men mer en hevdvunnen legalitet. Elevene har krav på alternative læringsarenaer (Utdanningsdirektoratet, 2016). Men praksis i bedrift er ikke forankret i lover eller forskrifter, dermed blir tilgangen til praksis i bedrift knyttet til tradisjon og lærernes nettverk. Det gjør at lærernes nettverk blir viktig i arbeidet med å skaffe praksisplasser i bedrifter. Nettverket er personlig og dermed vil det variere fra lærer til lærer. I tillegg ser lærerne ut til å være litt bekymret for å misbruke sine forbindelser. Ved at nettverket var legalt forankret ville kanskje lærerne opplevd det lettere å få elever ut i bedriftspraksis. Lettere i den forstand at det ikke ville oppleves som et overforbruk av forbindelsen til bedriftene. Læreren nettverk er i stor grad individuelt, og med tanke på at nettverket ikke er forankret i noen legal legitimitet, kan det gjøre at det blir noe tilfeldig hvor elevene får relevant praksis. Læreren er den med størst makt i arbeidet med elevenes yrkesorientering, samtidig er bedriftene en betydelig aktør med makt fundert på hevdvunnen legitimitet.

6.3 Makt og organisering

Makt vil være et sentralt begrep i forbindelse med elevenes yrkesvalg og lærernes organisering av dette. Læreren har sitt nettverk som han kan bruke eller ikke bruke i arbeidet med elevenes yrkesorientering, dette gir læreren makt over eleven. Bedriftene har makt i kraft av de bestemmer om elevene får praksisplasser i bedriften, og dermed kan bedriftene til en viss grad styre elevenes yrkesvalg. Arbeidet med elevenes yrkesvalg kan i grove trekk sies å være et samarbeid mellom tre parter: elev, lærer og næringsliv. Maktforholdet dem imellom er ikke jevnbyrdig. Bedriftene har praksisplasser og lære plasser elevene trenger, lærerne organiserer arbeidet med elevenes yrkesvalg og har sitt nettverk ut i bedriftene. Elevene er i stor grad prisgitt lærerne og bedriftene for å få verdifull praksis i bedrift. Samtidig kobles makt til relasjon, den er ikke hos eller oppstår ikke hos en part, men i relasjonen (Hatch, 2001, s. 310). Det er viktig å tenke om makt at den i utgangspunktet er nøytral, den kan være både positiv og negativ i forhold til hvordan den utøves (Hatch, 2001, s. 311). I definisjonen av det sterke begrepet makt er relasjon, hensikt og årsakssammenheng de viktige faktorene (Engelstad, 2012, s. 18). Tar vi med årsakssammenhengen som for eksempel kan dreie seg om

en bedrifts behov for fagfolk, er eleven kanskje prisgitt behovet for fagfolk på dette tidspunktet. Læreren og bedriften har gjerne til hensikt det samme, en læreplass for eleven i et fag der bedriften har behov for lærling. Elevenes utgangspunkt kan være noe annet. Han har gjerne interesser som styrer sine valg, men det er bedriftene som tilbyr læreplasser og han må kanskje ta det han får. Elevene har som utgangspunkt å finne yrket som er rett for dem ut fra interesser, evner og fremtidig lønn og jobbmuligheter (Birkemo, 2007). Elevene blir i dette arbeidet utsatt for makt både fra lærere og bedrifter. Med tanke på at elevenes tidligere erfaring er en betydelig faktor i tillegg til egne interesser, gir dette betydelig makt til læreren. Min studie viser at lærerne trekkes mellom at de på den ene siden vil gi elevene praksis som leder til et yrke der det er jobbmuligheter og på den andre siden elevenes ønsker.

«Det verste som skjer, at de velger et yrke som er veldig interessant så går du ferdig skolen, så får du ikke læreplass. Det er mange eksempler på at dette er negativt, de må både være interessert, men det må og være læreplass og mulighet til å gå den veien» (Lærer 2).

Sitatet ovenfor viser lærerens eget syn på hva han tror blir rett for den enkelte elev, men det er ikke sikkert læreren vet hva som er rett for, og det beste for den enkelte elev. Samtidig vil læreren via sitt nettverk ha god informasjon om hva slags lærlinger næringslivet behøver. Maktfordelingen i arbeidet med elevenes yrkesvalg er sammensatt. Elevene har sin legale rett til å finne ut hva de vil bli (Utdanningsdirektoratet, 2016), og YFF-faget er hovedarena eller rammen for dette arbeidet. Læreren organiserer arbeidet og bruker egen erfaring og nettverk i dette arbeidet. Næringslivet sin makt ligger i at de kan tilby alternative læringsarenaer for elevene. Bedriftene kan på den måten gi mulighet for praksis i fagretninger der selv trenger lærlinger og arbeidskraft. Det betyr at bedriftene kan utelukke praksis i fagretninger de for øyeblikket ikke har bruk for til egen rekruttering, som likevel elevene kan ha behov for, med bakgrunn i sine valg. Dette er en form for maktutøvelse der en utelater informasjon for elevene, og gir elevene tilgang til informasjon bedriftene ønsker (Hatch, 2001, s. 314). Samtidig kan vi si dette er rett med tanke på at relevant praksis i bedrift vil gi elevene gode muligheter for læreplass, selv om elevene på en måte blir mer eller mindre tvunget inn i et lærefag. Bedriftenes makt over elevenes utdanning er begrenset til å være med å utarbeide lokale læreplaner (Utdanningsdirektoratet, 2016), og denne retten er legal. På samme tid er den hevdvunne eller karismatiske legaliteten muligens en større maktfaktor for bedriftenes del av arbeidet med å yrkes orientere elevene og som gjøres ved å tilby praksisplasser og

læreplasser.

Lærernes nettverk i næringslivet er ingen legal rett. Dette er et nettverk opparbeidet i tiden før virket som lærer, gjerne som fagarbeider i en bedrift, samtidig bygges og vedlikeholdes nettverket ved bruk i jobben som lærer. Nettverket må sies å være hovedsakelig legalt på et hevdvunnet grunnlag, og kanskje med innslag av karismatisk grunnlag. Det kan for eksempel være at læreren i sin tidligere yrkeskarriere var dyktig og populær. Med tanke på betydningen av at elevene får alternative læringsarenaer i bedrift er dette nettverket viktig (Nyen & Tønder, 2012). Lærernes nettverk er i stor grad individuelt, og med tanke på at nettverket ikke er forankret i noen legal legitimitet, kan det gjøre at det blir noe tilfeldig hvor elevene får relevant praksis. Læreren er den med størst makt i arbeidet med elevenes yrkesorientering, samtidig er bedriftene en betydelig aktør med makt fundert på hevdvunnen legitimitet.

Å organisere arbeidet med å hjelpe elevene med å finne sitt yrke blir for lærerne en del av jobben. Han gjør dette år etter år, lager seg gjerne vaner og bygger dette arbeidet rundt sitt nettverk i næringslivet. Elevene derimot, står i viktige valg som kan prege dem i overskuelig fremtid. Å ta avgjørende og viktige valg er energikrevende, lærerne som gjør dette årlig danner seg vaner som letter arbeidet, det blir mindre energikrevende når det skapes institusjoner for yrkesvalg på skolen (Berger & Luckmann, 2000, s. 69). For elevene er utfordringene med å finne sitt yrke energikrevende. Å ta slike viktige valg krever mye av elevene. For lærerne er det viktig å gi elevene den tiden de trenger for å gjøre sine valg. I en travel skolehverdag vil det måtte prioriteres, og det er ikke sikkert at elevene får nok tid på riktig tidspunkt, til å gjøre rette valg for seg selv.

Elevene har ulik utvikling i forhold til utdannings- og yrkesvalg. Noen vet hva de vil allerede på ungdomsskolen, andre er usikre. Blant elever som velger yrkesfag er det 41% som vet hva de vil bli, blant elevene som velger studiespesialiserende er tilsvarende tall 24% (Skårbrevik, 2004). På yrkesfag vil det ifølge tidligere forskning være en viss andel elever som ikke har bestemt seg for yrke. Med tanke på at elevene er valgmodne i rundt 17-årsalder (Skårbrevik, 2004), bør lærerne ha dette som bakteppe når de jobber med og organiserer elevenes yrkesorientering.

Min studie antyder noe av det samme som tidligere forskning; lærerne ser ut til å være mer opptatt av at elevene får læreplass enn av at de velger det rette lærefaget. Det blir en form for

maktutøvelse som må sies å ha gode hensikter, men samtidig og på en annen side er det en alvorlig inngripen og styring i elevenes valg av lærefag. En lærer gir inntrykk av at han på et vis vet hva som er det rette lærefaget for elevene, ved at han kjenner til evner og ferdigheter hos elevene.

«Noen fordi jeg er nokså aktiv på å prøve å presse eller pushe de flinke kreative guttene inn i læreplasser hvor jeg tror de får utfordringer og får mye nytt å lære. Og får en allsidig og brei opplæring. Andre ganger så oppfatter jeg muligens eleven som såpass begrenset faglig og såpass utrygg på seg selv at jeg jobber hardt med å få de inn i en lære jeg vet de blir godt ivaretatt i, tatt godt vare på som personer og har forutsetninger for å mestre opplæringen så blir gitt» (Lærer 3).

En slik styring av elevene kan ha flere årsaker. Et argument for å gjøre det slik kan være kjennskapen læreren har til aktuelle bedrifter, og på det grunnlaget vurderer dette som en god læreplass for eleven. Dette betinger at læreren har et godt nettverk. Et annet argument læreren bruker er at han mener de må bli godt ivaretatt i lærebedriften. Læreren ser ut til å vurdere eleven både personlig og evnemessig, og bedriftene blir av læreren vurdert utfra faglige utfordringer og bedriftskultur. Noe av det samme kommer til uttrykk i NIFU-rapporten *Kompetanseutvikling blant yrkesfaglærere* (2016). Her er motivasjonen for egen faglige utvikling og oppdatering knyttet til at elevene får læreplass (Aamodt et al., 2016). Det ser ut som det viktige for yrkesfaglærerne er at elevene får læreplass, uten at hvilket lærefag det er betyr like mye. Slike tanker omkring elevenes yrkesvalg kan ses på som en slags omsorg for elevene, og speiler en formålsrasjonalitet der det viktige er læreplass til elevene, og ikke at det primære blir at elevene selv får velge. Læreren prioriteringer og nettverk kan være avgjørende for om elevene får læreplass, elevenes prioriteringer blir ikke alltid vektlagt like mye. Sett fra et samfunnsperspektiv vil det være rasjonelt at flest mulig elever får læreplass, i bedrifter som har bruk for arbeidskraft i det aktuelle lærefaget. Samtidig kan det være samfunnsmessig irrasjonelt at elever utdanner seg til noe de ikke ønsker å jobbe med. Det kan føre til frafall fra skole eller læreforhold, omvalg, omskolering eller frafall fra yrke. Men på en annen side er det naturlig å tro at elever som får læreplass i et fag de selv vil, vil trives bedre og sett fra en faglig og personlig side bli den beste utgaven av seg selv.

Lærerens nettverk og kjennskap til elevene er viktige faktorer i arbeidet med å finne det rette lærefaget for elevene. Den informasjonen som blir utelatt for elevene, vil kunne frata dem muligheten til å finne ut noe om disse yrkene. Da blir elevenes egen evne til selv å orientere seg viktig. I min studie etterlyste den ene informanten informasjon om oljerelaterte yrker. Denne informanten er lærling i et oljeserviceselskap og gir uttrykk for at det kunne vært mer informasjon om oljerelatert bransje, på en annen side kan vi si at han fikk nok informasjon til at han fant sitt lærefag på tross av dette. Den informasjonen kan informanten ha skaffet seg via eget nettverk. For lærere som veileder elevene i deres arbeid med yrkesvalg blir dette en institusjonell praksis (Berger & Luckmann 2000, s. 70). Det blir noe hverdagslig og preget av vaner, og de bruker legale hjelpemidler som læreplaner og forskrifter, men eget nettverk og erfaring betyr gjerne mer. Nettverket er preget av hevdvunnet legalitet, og kanskje er noen av lærerne personer som delvis tufter arbeidet med elevenes yrkesvalg på en karismatisk legitimitet. Skjult i denne institusjonaliserte praksisen ligger en maktutøvelse som har potensiale til å bli avgjørende for elevers fremtid. I min studie ser det ut som lærerne til en viss grad reflekterer over dette.

6.4 Elevenes valg

Hvor elevene bor ser ut til å bety noe for både for yrkesvalg og gjennomføring. Hovdhaugen og Skålholt skriver i sin artikkel *Å forstå regionale forskjeller i gjennomføring i videregående opplæring* (2020) om at bosted for elever på Tip og BA er en betydelig faktor i prosessen for å få læreplass. Distriktene kommer bedre ut på dette området enn sentrale områder geografisk sett. Dette forklares med lokale tradisjoner for fagopplæring og at det er bransjer med mange fagarbeidere (Hovdhaugen og Skålholt, 2020). Forfatterne peker på at det ser ut som om også elevenes nettverk er viktig i deres arbeid med finne seg læreplass. Elevenes nettverk ser ut til å ha likheter med lærernes nettverk, det er personlig og brukes for å skaffe elevene praksisplasser og læreplasser.

I min studie ser jeg de samme tendenser, lærlingsinformantene oppgir familietradisjoner som en avgjørende faktor for valg av yrke.

«De fleste i familien har gått på mekanisk, det er litt i blodet liksom» (Lærling 1).

«Det så avgjorde at jeg gikk CNC var mest foreldre egentlig. Far er CNC operatør og broren min gikk CNC operatør linja, så har jeg vokst med å alltid vert med far på jobb og litt sånn da, sett litt å, det har interessert meg da» (Lærling 5).

Elevenes nettverk ser ut til å opparbeides via familie og kjente, og ved hjelp av utplassering i bedrift gjennom skolen. I tillegg er det slik at en del av elevene jobber ved siden av skolegang, det vil kunne skape og utvide elevenes nettverk. Det er mulig at lærerne og skolen som institusjon ikke ser hele verdien eller mulighetene det ligger i elevenes nettverk. Elevenes nettverk ser ut til å være en betydelig faktor for en del av elevenes yrkesvalg. Elevenes nettverk kan gjøre noe med maktbalansen mellom de tre viktigste aktørene i arbeidet med elevenes yrkesvalg. Lærerens makt kan bli redusert på bekostning av eleven. Bedriftens makt blir den samme, både elev og lærer er avhengig av bedriftens praksis og læreplan. Dette blir bekreftet av Hovdhaugen og Skålholt. Det går an å spørre seg om hvorfor det nettverket elevene har, ser ut til å være et distrikts fenomen, i større grad enn et urbant fenomen (Hovdhaugen & Skålholt, 2020). Men det kan tenkes at det er vanskeligere å opparbeide et nettverk der samfunn og næringsliv er mer sammensatt, større, mindre oversiktlig og består av mange personer og bedrifter elevene ikke kjenner. En annen medvirkende årsak kan være at det i byer og mer sentrale strøk ikke har utpregede fagtradisjoner innen få fagretninger, men at det heller er mer helhetlig med mange fagtradisjoner, noe som gjør det hele mer komplekst.

Den tidligere erfaringen elevene har virker inn på elevenes yrkesvalg (Sæterøy, 2019), og den tidligere erfaringen er til en viss grad elevenes nettverk. Samtidig sier Hovdhaugen og Skålholt at nettverket kan være både knyttet til perifere bekjenskaper som for eksempel noen foreldre kjenner, eller det kan være elevens direkte bekjenskaper (Hovdhaugen og Skålholt, 2020). Elevenes erfaring fra arbeid, praksis i bedrift, hospitering og lignende, kan være slike tidligere erfaringer. Tradisjoner i familie bekreftes i min studie som viktig for noen av lærlingene.

Bourdieu skapte begrepet *habitus*. Habitus kan noe enkelt forklares som legemliggjøring av en persons historie og erfaringer (Mik-Meyer & Villadsen, 2007, s. 76). Habitus styrer vår persepsjon, og ved ulik habitus vil elevene oppfatte det som orienteres om yrker og utdanninger ulikt, det vil muligens kunne bidra til et større mangfold i hva elevene velger som sitt yrke. Lærerne har sin habitus, og med tanke på at yrkesfaglærerne i min studie har relativt lik faglig bakgrunn, bor og vokste opp i samme kommune, kan en anta at de har mye felles i sin habitus. Dermed kan det være rimelig å tro at lærerne i tillegg til at de jobber sammen har en del felles via sin habitus, de oppfatter gjerne informasjon relativt likt. Felles habitus sammen med institusjonalisert praksis (Berger & Luckmann, 2000, s. 70) blant lærerne kan

være med å ensrette elevenes yrkesvalg, samtidig vil det kunne hjelpe elevene inn i yrker der de får læreplass. Lærlingene i min studie kan sies å ha noe av de samme kjennetegna som lærerne har. De har alle bakgrunn fra samme kommune, de har gått Vg1 Tip og Vg2 Industriteknologi ved samme skole og hatt de samme lærerne. Det gir et utgangspunkt som kan medføre at de har mye felles i sin habitus. Allikevel velger elevene forskjellig. Det bør tolkes som at habitus bare er en av faktorene som påvirker elevenes yrkesvalg.

6.5 Isomorfisme Ensartet skole

Uttrykket isomorfisme kommer fra organisasjonsteori og handler om organisasjoners vilje eller evne til å tilpasse egen struktur til omgivelsene (Hatch, 2001, s. 107). Isomorfisme kan trekkes inn både på organisasjons og individnivå. Myndighetene har med sine styringsdokumenter og målstyring tvunget inn en viss likhet i skolene, det vil si at på policynivå så er ulike skoler relativt like. I sin praktiske utforming er de imidlertid forskjellige. På lærernivå vil det finnes høy grad av isomorfisme i rollen, da noen deler av rollen er knyttet opp mot den legale delen av organisasjonen. Derimot er det mange veier å gå dersom en ønsker å bli yrkesfaglærer, noe som vil sikre et visst mangfold blant yrkesfaglærerne. Selv om rollen er lik på den ene siden som henger sammen med organisasjonen så er det mange individuelle trekk ved lærerrollen som gjør at en lærer er forskjellig fra en annen. Dette er viktig i forbindelse med yrkesfaglærernes sentrale rolle med å finne læreplass til elevene (Aamodt et al., 2016). Hvordan lærerne agerer betyr noe for arbeidet med elevenes valg av yrke.

Bedriftene er sammen med elevene og lærerne den ene av de tre viktigste aktørene i elevenes arbeid med å finne sitt yrke. Skolene driver etter de samme styringsdokumentene (Sæterøy, 2019), og kan derfor kalles isomorfe. Bedriftene opererer i mange forskjellige markeder og organisasjonsfelt, med forskjellig påvirkningskraft og vil fra skolens, lærerens og ikke minst fra elevenes ståsted virke mindre isomorf. Bedriftene vil som organisasjoner i noen grad ligne hverandre (Eriksson-Zetterquist, 2009) med den samme styringslogikk rettet mot markedsrasjonalitet og behov for økonomisk tilvekst, som resulterer i behov for mer eller mindre arbeidskraft. Men det er ikke sikkert at elevene opplever bedriftene som like, for dem er det muligens mangfoldet av bedrifter og bransjer som gir gode opplevelser og erfaringer når elevene er i praksis. Det kan tenkes at for elevene er skolen for ensartet, at elevene opplever både grunnskole og videregående skole så like at det ikke gir optimale arenaer for

arbeidet med elevenes yrkesvalg. I bedriftene derimot vil elevene få praktiske erfaringer som gir et bedre grunnlag for yrkesvalg. Bedriftene har alternative læringsarenaer som gir elevene praktisk erfaring som elevene mener gir den beste informasjonen (Sæterøy, 2019). En annet moment som bør trekkes inn er at det er mange bedrifter å velge blant, det gjør at elevene kan prøve seg i en annen bedrift om det ikke fungerer i den første.

«Den (utplasseringa) kjører vi i to bolker, hvor enn prøver et fag tre til fire uker, og om det fungerer så ender dette ofte i et læreløp, og om de ikke trivdes så får de god anledning til å prøve noe annet til våren» (Lærer 3).

«Er det tvil om hva de skal velge har jeg sagt at de kan dele det opp, og prøve to plasser» (Lærer 2).

Behovet for å bytte plassen der elevene er utplassert kan ha flere årsaker, det kan være eleven finner ut at dette ikke var deres yrke, og derfor må bytte bedrift. En annen utfordring er hvordan elevene passer inn i bedriften. Da er ikke utfordringen om det er det rette yrket, men snarere om å fungere og trives på en arbeidsplass. Det kan handle om arbeidsmiljø og bedriftskultur. I begge disse utfordringene vil det naturlige være å bytte bedrift. Uten et visst utvalg av bedrifter å velge mellom vil elevene ha begrensede muligheter for praksisplasser i forskjellige fagretninger og yrker.

7. Avslutning og oppsummering

Å presentere og orientere elevene om alle deres muligheter etter at de har valgt Vg1 Tip er en sammensatt utfordring. Jeg vil i dette kapittelet presentere en oppsummering av det jeg har funnet både i tidligere forskning og funn fra eget arbeid. Innledningsvis i oppsummering og avslutning minner jeg om problemstillinga *hvordan arbeider elever og lærere med valg av yrke mellom Vg1 og læretid?* Jeg har i denne studien sett på hva som påvirker elevenes valg og hvordan lærerne organiserer arbeidet med elevenes yrkesvalg. Det er i mange sin interesse hva elevene velger, det har betydning ikke bare for elevene og bedriftene, men i et større perspektiv også for hele samfunnet. Etter at elevene har valgt Vg1 Tip har de i prinsippet mulighet for å ta omkring 90 fag- eller svennebrev (vilbli.no, 2020). I min studie har fokuset vært på hvordan elevene blir presentert mulighetene de har ved å gå Vg1 Tip og videre på Vg2 Industriteknologi. Jeg har også sett på faren for at ikke alle muligheter blir presentert elevene på et så bredt utdanningsprogram som Tip. På Vg2 Industriteknologi er mulighetene redusert til omkring 30 lærefag. Det vil være riktig å tenke om en del av disse lærefaga at de er relativt sjeldne og antall læreplasser begrenset. Men 10 til 12 av faga på Vg2 kan være aktuelle for mange av elevene. Mesteparten av elevene som går ut av Vg2 på skolen der min studie ble gjennomført starter i læreløp i ett av fem til syv forskjellige aktuelle fag. Disse fagene er typiske industrifag og fordelingen innen fagene varierer etter behov og i takt med konjunktorene. Å presentere mulighetene for elevene på Vg1 er en annen utfordring. Her er mulighetene for elevene mange flere, og presentasjonen for elevene gjøres på en annen måte på Vg1 enn Vg2.

På Vg1 er det en omfattende oppgave for læreren å orientere elevene om alle deres muligheter. Det er en umulig oppgave for læreren å ha god kjennskap til 90 lærefag som har Vg1 Tip som utgangspunkt, der riktignok noen av de 90 lærefagene avhengige av kryssløp (Vilbli.no, 2020). Arbeidet med elevenes yrkesvalg starter umiddelbart etter skolestart med at elevene må ta stilling til hva de ønsker å fordype seg i. Til dette arbeidet er YFF-faget sentralt.

«I starten på året har vi stort trøkk på dette med yrkesvalg og nærmest tvinger eleven til skrive oppgaven om yrkesvalg og veien videre der og da» (Lærer 1).

Det samme bekreftes i FAFO- rapport 2017:11, her poengteres det at arbeidet med elevenes fremtidige karriere begynner umiddelbart etter skolestart (Aspøy et al., 2017). Dette arbeidet har flere bakenforliggende hensikter. Det viktigste er å få kartlagt interesser og veien videre for elevene, men det å orientere seg i arbeidslivet, hvordan kontakter knyttes og nettverk bygges, er viktig for elevene å få erfare og lære. Det blir gjerne elevenes første formelle møte med arbeidslivet. Bourdieu (1995) har noen tanker omkring dette i sitt begrep *habitus*, som jeg mener kan knyttes til hvorfor dette arbeidet er riktig og viktig. «Habitus er de mentale eller kognitive strukturer som mennesker benytter seg av i sin interaksjon med den sosiale verden» (Nygaard, 1995, s. 128). Derfor er det naturlig å tenke at elevene som har sin *habitus*, dannet i skolen og på private arenaer, vil velge utfra noe de kjenner fra før, eller kan relatere til noe de kjenner. Om en trekker inn at verdien av erfaringsbasert informasjon og læring (Sæterøy, 2019) er stor, vil elevene få reell og god innføring i sine muligheter innen fag- og yrkesvalg. Det ser ut til at det å jobbe med et yrke på skolen og videre erfare og oppleve på kroppen hva det innebærer å være utplassert i en bedrift, gir elevene det de trenger for å bekrefte en interesse eller vekke en interesse for et yrke. For elevene kan dette innebære en begrensning i mulighetene, men samtidig kan det være rett å tenke at alle fag ikke er reelle muligheter for elevene. Her vil tilgang på læreplasser i lokale og regionale bedrifter spille en nøkkelrolle. Tatt i betraktning at erfaringsbasert informasjon og praksis gir det gode grunnlaget for valg av utdanning og yrke (Nyen & Tønder, 2012 s. 88), er det sannsynligvis viktigere å legge til rette for praksisplasser i bedrifter i de fagretninger det er tilgang til lokalt og regionalt, enn det vil være å gi en mer teoretisk og generell orientering av mange fagretninger for Vg1-elevenene.

Ifølge tidligere forskning er det å finne sin vei innen utdanning og yrkesvalg en del av ungdommenes identitetsutvikling (Birkemo, 2007). Momenter som interesser, evner og talenter i tillegg til mulighet for arbeid blir i artikkelen *Utdanningsvalg og yrkesvalg i ungdomsalderen* (Birkemo, 2007) presentert som de momentene med størst betydning for elevenes utdanning og yrkesvalg. Sæterøy (2019) finner i sin studie mye av det samme som Birkemo, men peker på at erfaringsbasert informasjon har større betydning for elevenes valg enn annen informasjon elevene får. Dette bekreftes også i flere andre studier. I en FAFO-rapport pekes det på at elever som har gjennomført Prosjekt til fordypning ute i bedrift har vesentlig bedre grunnlag for valg av yrke (Nyen & Tønder, 2012, s. 88). Det samme kommer til uttrykk i min studie. Her er et utsagn fra lærling 6:

Plassen jeg nå går i lære var en plass jeg etter bedriftsbesøket ikke kunne tenkt meg å være, men etter sammenhengende utplassering på Vg2 i en måned ble det noe helt annet, mye kjekkere».

Dette utsagnet illustrerer verdien av erfaringsbasert kunnskap og informasjon. Den kunnskapen elevene får ved erfaringer fra bedriftspraksis gir en innsikt i fag og yrker som det er vanskelig å erstatte med annen kunnskapsformidling. Dette bekreftes også av FAFO-rapport (Aspøy et al., 2017), der den gode yrkesfaglæreren blir fremstilt som en som har et godt og bredt nettverk inn i næringslivet. Den erfaringsbaserte kunnskapen elevene opparbeider seg gir dem viktig erfaring i arbeidet med å velge yrke. Det er naturlig å tenke seg at praktisk erfaring i bedrift kan bekrefte både at et yrke er rett for elevene eller at yrket ikke var det rette. Begge disse erfaringene vil være viktig for elevene.

Lærerens rolle i elevenes vei til sitt yrke er sentral. Noen elever har klart for seg planene for fremtiden, samtidig er det mange som ikke vet hva de vil når de begynner på Tip som 16-åringer. Noen elever som i utgangspunktet hadde bestemt seg skifter mening underveis, og det kan trolig i noen grad skyldes erfaringsbasert innsikt som de får ved å få være i praksis i bedrifter. For at elevene skal få alternative læringsarenaer som praksisplasser i bedrifter er, er lærerne nøkkelpersoner. Det ser ut til å være lærernes nettverk som sørger for at det blir tilgang til viktige praksisplasser i bedriftene for elevene. Samtidig kan elevenes eget nettverk til en viss grad bidra til dette, men i betydelig mindre grad. Vi ser av tidligere forskning at lærerne opplever nettverket sitt som litt skjørt, og at bruken dermed begrenses noe (Skonhoft Johannesen, 2015).

Faget YFF er vesentlig i arbeidet med elevenes yrkesvalg. Det er i forskrift til YFF pålagt lærerne å finne alternative og ulike læringsarenaer (Utdanningsdirektoratet, 2016). Mine funn i denne studien tyder på at en god alternativ læringsarena, om ikke den beste, er å finne i bedriftene. Men det er noen momenter som gjør samarbeidet komplisert. En faktor som kompliserer samarbeidet, er at den videregående opplæringen i hovedsak er organisert i form av videregående skoler der de fleste er eid og drevet av fylkeskommunene. Bedriftene på sin side har andre strukturer og eierforhold. De fleste av bedriftene som tilbyr praksisplasser og lære plasser til elever som går Vg1 Tip og Vg2 Industriteknologi er private aksjeselskaper. Det medfører at den videregående skolen ikke har noen juridisk rett til disse praksis- og lære plassene. Derfor kan vi si at det ikke er legalt legitimt å kunne kreve å få en praksisplass

eller læreplass i en bedrift (Weber, 2000, s. 5). Bedriftene på sin side er avhengig av elever for sikre faglært arbeidskraft i form av lærlinger. Derfor mener jeg det blir rett å hevde at legitimiteten for praksis- og læreplasser bygger på et tradisjonelt og hevdvunnet grunnlag (Weber, 2000, s. 5). Det er et gjensidig avhengighetsforhold mellom bedriftene og yrkesfag på videregående skoler. Yrkesfaglæreren er en vesentlig brikke i dette avhengighetsforholdet. Yrkesfaglæreren har gjerne bakgrunn fra næringslivet, men er nå ansatt i en offentlig videregående skole. Sett fra en side kan vi si at næringslivet har en person inne i den videregående skolen (Aspøy et al., 2017). På en annen side kan vi si at den videregående skolen har en person inne i næringslivet.

Et annet moment som kan gjøre bedriftenes praksisplasser verdifulle i elevenes øyne kan være at skolen er isomorf (Hatch, 2001, s. 107). I og med at skolen er målstyrt (Karlsen, 2006, s. 30) og styringsdokumentene er de samme for hele landet, kan det tenkes at elevene opplever skolen som relativt lik gjennom hele grunnskolen og den videregående skolen. For elevene oppleves gjerne praksis i bedriftene som en etterlengtet forandring, der elevene opplever å bli sett på en annen måte, mere voksne. Det stilles også andre krav til dem der enn det de opplever på skolen. Elever som går Vg1 og Vg2 er vanligvis mellom 16 og 18 år, dette er en alder der elevene blir modne og klare for reelle og gjennomtenkte valg i forhold til utdanning og yrke (Skårbrevik, 2004). Dette tror jeg er vesentlig ikke bare i et yrkesvalg- perspektiv, men også i et modnings- og identitetsbyggende perspektiv hos elevene.

Læreren på Vg1 Tip og Vg2 Industriteknologi har den mest sentrale posisjonen i forhold til elevenes yrkesvalg. Via sin posisjon er læreren en maktfaktor. Makt har flere definisjoner, og en enkel definisjon lyder slik: «A har makt over B i den grad han kan få B til å gjøre noe han ellers ikke ville gjort» (Hatch, 2001, s. 310). Ifølge tidligere forskning (Aamodt et al., 2016), og som det også kommer frem i min studie, har lærerne som endelig mål for elevene at de skal få seg en læreplass:

*«Det verste som skjer, at de velger et yrke som er veldig interessant så går du ferdig skolen, så får du ikke læreplass. Det er mange eksempler på at dette er negativt, de må både være interessert, men det må og være læreplass og mulighet til å gå den veien»
(Lærer 2).*

Lærerne utøver makt med bakgrunn i at de ønsker at elevene skal få seg læreplass. Den slags makt må sies å være med gode hensikter, det er et ønske om elevenes beste som ligger til

grunn for maktutøvelsen. Det sterke maktbegrepet som Engelstad beskriver ut fra sine tolkninger av Weber (Engelstad, 2012, s. 18) sier noe om makta læreren kan få og utøve på elevene. Makt av den typen er bygget på tre fundament; den må inneholde en relasjon, det må være en hensikt med maktutøvelsen og det må være en årsakssammenheng. Denne form for sterk makt tror jeg er vanlig i arbeidet læreren, særlig på Vg2 Industriteknologi, bruker overfor elevene. Hensikten med maktutøvelsen kan være et ønske om at eleven skal få lære plass, og at det blir det viktigste for læreren. Maktutøvelsen kan også bygge på et ønske om å skaffe lærlinger og fagarbeidere til bransjer som behøver arbeidskraft, men som nødvendigvis ikke er populære hos elevene. En annen årsakssammenheng kan være at læreren ser at eleven passer inn i en bedrift eller fag, med bakgrunn i sitt nettverk, og dermed bruker sin makt for å få eleven inn i denne bedriften.

«Andre ganger så oppfatter jeg muligens elevene som såpass begrenset faglig og såpass utrygg på seg selv at jeg jobber hardt med å få de inn i en lære der jeg vet de blir godt ivaretatt, tatt vare på både som personer og har forutsetninger for å mestre opplæringen som blir gitt» (Lærer 3).

Dette viser at lærerne kan bruke makt der det er et bakenforliggende mål eller hensikt med maktutøvelsen. Det er naturlig å tro at maktutøvelsen ville vært vanskelig å gjennomføre uten at det er god relasjon mellom lærer og elever. Det er grunn til å tenke om dette at det skjer i større grad på Vg2 enn på Vg1 fordi arbeidet med å skaffe lære plass skjer på Vg2. Hvis en ser dette i et noe større perspektiv kan det være viktig for elevene å få seg en lære plass, mestre opplæringen og få et fagbrev. I et samfunnsperspektiv er fullførte læreløp målet for yrkesopplæringen. Men på samme tid er det en inngripen i elevenes fremtid som får konsekvenser. Det er på en måte en maktutøvelse der målet helliger middelet. Dette er formålsrasjonelle handlinger der læreren har et mål for sine handlinger (Nygaard, 1995, s. 62).

Forskning viser at elever ved distrikts-skoler har flere elever som fullfører fagopplæringen og får et fagbrev (Hovdhaugen & Skålholt, 2019). Skolen der jeg gjennomførte min studie er en distriktskole. Slike skoler er over tid tilpasset et lokalt og regionalt næringsliv. Det gir grunnlag for både fagtradisjoner med lærlinger og et mer generelt samarbeid med bedriftene om fagopplæring. Det ser ut som at et tett og tradisjonelt samarbeid mellom skole og lokalt næringsliv er en faktor som medvirker til suksess. Dette kombinert med lærere som kjenner

og har nettverk inn i det lokale næringslivet er et godt utgangspunkt for at elevene skal få praksis- og lære plass. Det kan også være en positiv faktor for gjennomføringen at det er et begrenset utvalg av lærefag elevene kan velge blant. Et noe begrenset utvalg av fagretninger kan tenkes å gi høy kompetanse blant lærerne både i forhold til det faglige, men også i forhold til nettverket ut i bedriftene. Det som lider under dette vil være de fagretninger som ikke er representert i det lokale næringslivet, og står i fare for å bli underkommunisert, noe som også fratrar elevene valgmuligheter.

Lærerne på Vg1 Tip og Vg2 Industriteknologi har en jobb der en del av det som forventes av dem ikke er forankret i legal legitimitet, men i tradisjon og hevdvunnet legitimitet og kanskje med innslag av karismatisk legitimitet. Denne legitimiteten er mer personavhengig og gir ikke en juridisk rett til å forlange praksisplasser eller lære plasser i en bedrift. Lærerne har bygget nettverk inn i næringslivet i tiden som fagarbeider i næringslivet, men også underveis i arbeidet som lærer. En svakhet med dette nettverket er at det er personlig. Det tilhører ikke skolen, men følger lærerne som personer og det medfører at lærerne blir den viktige koblingen mellom skolen og næringslivet.

Avslutningsvis vil jeg kort oppsummere funn tilknyttet forskningsspørsmålene som var grunnlaget for studien, samt presentere noen tanker rundt eventuelt videre forskning.

Forskningsspørsmål 1: *Hva prioriterer lærerne i veiledninga?* Lærerne ser ut til å prioritere høyest at elevene får lære plass. Videre prioriterer lærerne at elevene får erfaringsbasert yrkesorientering, med praksisplasser i bedrifter. Ved god tilgang til lære plasser og høykonjunkturer er valget av lærefag i stor grad elevene sitt. Ved lavkonjunkturer bruker lærerne nettverket sitt i større grad for å skaffe elevene praksis- og lære plasser. Makten lærerne har ved å organisere elevenes arbeid med deres yrkesvalg er stor. Det er fare for at lærerne noen ganger bevisst utelater informasjon, men kanskje i større grad ubevisst utelater informasjon som kan bli avgjørende for elevenes yrkesvalg.

Forskningsspørsmål 2: *Hva styrer elevenes valg?* Erfaringsbasert yrkesorientering er en viktig faktor. Videre er interesser, lønn, tilgang på lære plass og jobb viktig for elevene. Læreren er den viktigste enkeltfaktoren i elevenes vei mot et yrke, ved at han organiserer og dermed styrer informasjonen og arbeidet. Lærernes nettverk og til dels elevenes eget nettverk er betydelige faktorer i styringen av elevenes valg.

Det er viktig å huske at denne studien er gjort på en distriktskole, og det ser ut til å være signifikante forskjeller på hvor mange som får læreplass på distriktskoler og på skoler som ligger i sentrale strøk geografisk sett, der distriktskolene kommer best ut (Hovdhaugen & Skålholt, 2019).

Underveis i arbeidet med denne studien er det et par momenter som har dukket opp, og som det hadde vært interessant å sett nærmere på ved eventuelt videre arbeid. Det ene momentet er at yrkesfaglærerne ser ut til å ha god relasjonskompetanse (Aspøy et al., 2017), og hvorvidt det er en personlig egenskap eller om den kan tilskrives yrkesfaglærernes tidligere yrkesbakgrunn. Et annet interessant moment som kommer frem i studien, er betydningen av erfaringsbasert informasjon (Sæterøy, 2019), og hvor betydningsfullt det ser ut til å være at undervisning og informasjon som gis elevene baseres på erfaring de selv gjør seg.

Litteraturliste:

Aamodt, P. O., Carlsten, T. C., Caspersen, J, Grøgaard, J. B. & Røsdal, T. (2016). *Kompetanseutvikling blant yrkesfaglærere: En undersøkelse basert på OECD Teaching and Learning International Survey (TALIS)*. (NIFU-rapport 2016:6). Hentet fra: <https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/handle/11250/2385214>

Aspøy, T. M., Skinnarland, S. & Tønder, A. H. (2017). *Yrkesfaglærernes kompetanse*. (Fafo-rapport 2017:11). Hentet fra: <https://www.fafo.no/images/pub/2017/20619.pdf>

Berger, P. L. & Luckmann, T. (2018). *Den samfunns skapte virkelighet*. (1. utg.). Bergen: Fagbokforlaget

Buland, T., Mathiesen, I. H., Aalid, B., E., Haugsbakken, H., Bungum, B. & Mordal, S. (2011). *På vei mot framtida - men i ulik fart? Sluttrapport for evaluering av skolens rådgivning* (SINTEF 2011-02-11). Hentet fra: https://www.sintef.no/globalassets/upload/teknologi_og_samfunn/virksomhetsutvikling/sluttrapport_radgivning.pdf

Dæhlen, M., Hagen, A., & Hertzberg, D. (2008). *Prosjekt til fordypning- mellom skole og arbeidsliv* (FAFO 2008-27). Hentet fra: https://www.fafo.no/media/com_netsukii/10071.pdf

Engelstad, F. (Red.). (2012). *Om makt, Teori og kritikk* (1. utg.). Oslo: Gyldendal.

Eriksson- Zetterquist, U. (2009). *Institusjonell teori – idéer, moden, förändring*. (1. utg.). Stockholm: Liber forlag.

Fejes, A. & Thornberg, R. (2019). *Handbok i kvalitativ analys* (1. utg.). Stockholm: Liber.

Hatch, M. J. (2011). *Organisasjonsteori. Moderne, symbolske og postmoderne perspektiver*. Oslo: Abstrakt forlag.

Hovdhaugen, E. & Skålholt, A. (2019). Å forstå regionale forskjeller i gjennomføring i videregående opplæring. *NJCIE 2019*, Vol. 3(3), 24-42. Hentet fra:
https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/bitstream/handle/11250/2633674/HovdhaugenE_2019_Aa_frforstaa_regionale_forskjeller.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Hovdhaugen, E & Skålholt, A. (31. januar 2020). Videregående opplæring: Hvor du bor, har noe å si for fullføring, i alle fall for yrkesfag. Hentet fra:
<https://www.utdanningsnytt.no/frafall-fullforing-videregaende-skole/videregaende-opplaering-hvor-du-bor-har-noe-a-si-for-fullforing-i-alle-fall-for-yrkesfag/228474>

Irgens, E.J. (2016). *Skolen. Organisasjon og ledelse, kunnskap og læring*. Bergen: Fagbokforlaget.

Johannesen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. utg.). Oslo: Abstrakt Forlag.

Johannesen, H. S. (2015). *Cultural Codes of Technical and Vocational Teachers. A qualitative study of technical and vocational teachers cultural codes: Teaching school-based learning in selected educational programs at the Norwegian upper secondary Level*. Ph.d. Universitetet i Oslo.

Karlsen, G. E., (2015). *Utdanning, styring og marked* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Markussen, E., Frøseth, M.W., Lødding, B. and Sandberg, N. (2008) Bortvalg og kompetanse: Gjennomføring, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002: Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner fem år etter (Rapport 13/2008). Oslo: NIFU STEP. Hentet fra: <https://nifu.brage.unit.no/nifuxmlui/bitstream/handle/11250/281968/NIFUrapport2008-13.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Mik-Meyer, N. & Villadsen, K. (2007). *Magtens former. Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren* (1.utg.). København: Hans Reitzels Forlag

NESH publikasjon (2016). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnskunnskap, jus og humaniora. Hentet fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>

Nyen, T. & Tønder, A.H. (2012). *Fleksibilitet eller faglighet. En studie av innføringen av faget prosjekt til fordypning i Kunnskapsløftet* (Fafo-rapport 2012:47). Hentet fra: https://www.fafo.no/media/com_netsukii/20274.pdf

Nygaard, Thomas (1995). *Den lille sosiologiboka*. (1. utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS.

Postholm, M. B. (2017). *Kvalitativ metode – en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kausstudier*. (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS.

Postholm, M. B. & Jacobsen, D. I. (2018). *Forskningsmetode for masterstudenter i lærerutdanning*. (1. utg.). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Rennstam, J. & Wästerfors, D. (2015). *Från stoff till studie – om analysarbete i kvalitativ forskning*. (1. utg.). Lund: Studentlitteratur.

Skårbrevik, K. J. (2004). Yrkesvalmodnad – eit nyttig omgrep? *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 88(6), 481-490.

Sæterøy, H. (2019). *Organisering av utdanningsval – mellom politikk og praksis*. (Mastergradsavhandling). NTNU. Trondheim.

Utdanningsdirektoratet (2015). *Prinsipper for opplæringen. Samarbeid med lokalsamfunnet*. Hentet fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/prinsipper-for-opplaringen2/samarbeid-med-lokalsamfunnet/>

Utdanningsdirektoratet (2018). *Overordnet del. Kompetanse i fagene*. Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/prinsipper-for-laring-utvikling-og-danning/kompetanse-i-fagene/?curriculum-resources=true>

Utdanningsdirektoratet (2019). *Dybdelaring*. Hentet fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/dybdelaring/>

Vilbli.no. (u.å.). Hva krever skolen av deg som elev? Hentet fra: <https://www.vilbli.no/nb/nb/no/hva-krever-skolen-av-deg-som-elev/a/029156>

Vilbli.no (u.å.). Rett til videregående opplæring. Hentet fra: <https://www.vilbli.no/nb/nb/no/rett-til-videregaende-opplaering/a/028765>

Vilbli.no (2020). Teknikk og industriell produksjon. Hentet fra: <https://www.vilbli.no/nb/nb/no/teknikk-og-industriell-produksjon/program/v.tp?tid=v2020&rev=lk20>

Weber, Max (1995). *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. (1.utg). Oslo: Pax forlag

Weber, M. (2000). *Makt og byråkrati*. (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk

Ågård, D. (2016). Motivation – læreransvar eller elevansvar? *Padeia*, (vol.11). Hentet fra:
<https://utdanningsforskning.no/artikler/motivation--læreransvar-eller-elevansvar/>

Vedlegg 1: Intervjuguide – lærlinger

1. Hva var avgjørende for ditt yrkesvalg? (interesser, evner, lønn, status, tilgang til læreplass, fremtidsutsikter, foreldre, venner, lærere, tilfeldigheter).
2. Når bestemte du deg for hvilket fag du ville begynne i lære? (U.skolen, Vg1/ Vg2)
3. Fikk du god nok rådgivning/orientering om mulighetene du hadde?
4. Har du forslag til hva som kan gjøre orientering og rådgivning om yrkesvalg bedre? I tilfelle ja, hva/hvordan?
5. Hadde du kunnet velge om igjen, ville du valgt annerledes? (i tilfelle, hvorfor?)
6. Hvordan opplevde du lærerens rolle i ditt yrkesvalg?

Vedlegg 2: Intervjuguide - lærere

(Hensikten er finne spørsmål som leder til å finne hvordan lærere veileder elevene i deres yrkesvalg, og hva som gjør at elevene velger som de gjør).

Lærere:

- 1 I hvilke fag er det søkelys på yrkesvalg?
- 2 Hva gjør du (læreren) for hjelpe elevene med yrkesvalget?
- 3 Hvilke faktorer påvirker deg i råd og veiledninga? (eks. elevens evner/interesser, konjunktur, svingninger i type lærefag og antall læreplasser, søkelys på elevens eller samfunnets/næringslivets behov, regionalt og lokalt)
- 4 Hvordan foregår arbeidet med elevenes yrkesvalg? (arbeidsform, kontekst, skole/bedrift)
- 5 Trekker du som lærer inn andre i arbeidet med elevenes yrkesvalg? (bedrifter, kollegaer, opplæringskontor, tidligere elever, rådgivere).
- 6 Hva opplever du (som lærer) er det viktigste for elevene i deres yrkesvalg?
- 7 Opplever du at din relasjon til elevene har betydning for deres yrkesvalg?
- 8 Tror du at du kan ha avgjørende betydning for elevenes yrkesvalg? Hvis ja, utdyp gjerne hvordan/hvorfor.
- 9 Om du/vi forutsetter at ditt arbeide med elevenes yrkesvalg har betydning for yrkesvalget, opplever du dette positivt eller negativt?
- 10 Mener du at du har tilgjengelig nok og riktige ressurser i arbeidet med elevenes yrkesvalg?
- 11 Tror du din egen bakgrunn har noe si for hvordan du driver arbeidet med elevenes yrkesvalg? (i tilfelle ja, hvordan/hvorfor?)
- 12 Tror du lærerens kunnskap og interesser/ bakgrunn kan være begrensende i elevenes arbeid med å finne lærefag? (hvis ja, hvordan og hvorfor)

Vedlegg 3: Samtykkebrev til informanter

Vil du delta i en studie der vi undersøker yrkesfagelevers yrkesvalg?

Dette er et spørsmål til deg om du ønsker å være med i en studie der vi undersøker hva som gjør at yrkesfagelevne på Vg1 Teknikk og industriell produksjon og Vg2 Industriteknologi velger som de gjør.

Formål

Hensikten med denne studien er å frembringe kunnskap om hvordan lærerne jobber med veiledning og tilrettelegging for elevenes valg av lærefag. Videre er målet å finne ut hva som er med å avgjøre elevenes valg av lærefag, med særlig søkelys på lærernes påvirkning av elevenes valg av lærefag.

Hvem er ansvarlig studien?

Førsteamanuensis ved NTNU, Anna Rapp er ansvarlig og veileder for masterstudent Kåre Nordbø.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

I denne studien er det planlagt å intervju tre lærere på Vg1 Teknikk og industriell produksjon og Vg2 Industriteknologi. Ønske er da å finne ut mer om hvordan lærerne arbeider med elevenes valg av lærefag. Videre ønsker vi å intervju seks lærlinger om hva de opplevde å ha betydning for deres valg av lærefag.

Hva innebærer det for deg å delta?

Om du velger å delta innebærer det at du deltar i et intervju. Intervjuet forventes å vare i 20-30 minutter og utføres et egnet sted. Intervjuet vil, om du samtykker bli tatt opp på lydbånd. Opptaket vil deretter bli transkribert og anonymisert.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i studien. Om du velger å delta kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten at du behøver å oppgi grunn. Alle opplysninger om deg vil bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg om du ikke vil delta, eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke om opplysningene om deg til formåla vi har fortalt i dette skrivet. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det er kun prosjektmedarbeidere som vil få tilgang til data
- Vi registrerer ikke navn i denne studien.
- Datamaterialet vil bli lagret på lydfiler som blir innelåst og ikke tilkoblet nett.
- Lydfilene vil bli slettet ved prosjektets slutt.

Deltakere vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjoner. Både individer, skoler og lærebedrifter vil bli anonymisert.

Hva skjer med opplysningene dine når prosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes 01.12. 2020. Etter prosjektslutt vil lydfilene bli slettet.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet har du rett til:

- Innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg.
- Få rettet personopplysninger om deg.
- Få slettet personopplysninger om deg.

- Få utlevert en kopi av dine person opplysninger (dataportabilitet), og å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, kan du ta kontakt med: Institutt for lærerutdanning ved førsteamanuensis Anna Rapp

anna.cecilia.rapp@ntnu.no Telefon +47 41363994 eller Kåre Nordbø kaarno.stud@ntnu.no

+47 90638558.

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon 55 58 21 17

Med vennlig hilsen

Anna Rapp
(Førsteamanuensis)

Kåre Nordbø
(Masterstudent)

Samtykkeerklæring

- Å delta i undersøkelsen gjennom intervju

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjonen om prosjektet hvor det forskes på elevers valg av lærefag og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- Å delta i prosjektet gjennom intervju

- Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet avsluttes 01.12.2020.

Signert av prosjektdeltaker, dato

Vedlegg 4: Meldeskjema til NSD

Meldeskjema 485932

 Skriv ut

Sist oppdatert

04.06.2020

Hvilke personopplysninger skal du behandle?

- Lydopptak av personer

Type opplysninger

Skal du behandle særlige kategorier personopplysninger eller personopplysninger om straffedommer eller lovovertridelser?

Nei

Prosjektinformasjon

Prosjekttittel

Masteroppgave

Begrunn behovet for å behandle personopplysningene

For å svare på problemstillingen må det gjennomføres intervju. Ved intervju med lydopptak er det bestandig mulig å identifisere person. Lydopptaket vil bli anonymisert ved transkribering og lydfilene blir slettet direkte etter transkribering.

Prosjektbeskrivelse

[Prosjektbeskrivelse Master-NSD.docx](#)

Ekstern finansiering

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Kåre Nordbø, kare.nordbo@skole.rogfk.no, tlf: 90638558

Behandlingsansvar

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet NTNU / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) / Institutt for lærerutdanning

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Anna Rapp, anna.cecilia.rapp@ntnu.no, tlf: 41363994

Skal behandlingsansvaret deles med andre institusjoner (felles behandlingsansvarlige)?

Nei

Utvalg 1

Beskriv utvalget

Intervjuer lærere

Rekruttering eller trekking av utvalget

Strategisk rekruttering i eget nettverk. Kontaktes via oppmøte og telefon.

Alder

18 - 56

Inngår det voksne (18 år +) i utvalget som ikke kan samtykke selv?

Nei

Personopplysninger for utvalg 1

- Lydopptak av personer

Hvordan samler du inn data fra utvalg 1?

Personlig intervju

Vedlegg

[Intervjuguide lærer +samtykkebrev.docx](#)

Grunnlag for å behandle alminnelige kategorier av personopplysninger

Samtykke (art. 6 nr. 1 bokstav a)

Informasjon for utvalg 1

Informerer du utvalget om behandlingen av opplysningene?

Ja

Hvordan?

Skriftlig informasjon (papir eller elektronisk)

Informasjonsskriv

[Samtykkebrev, informanter + NSD.docx](#)

Utvalg 2

Beskriv utvalget

Intervjuer lærlinger

Rekruttering eller trekking av utvalget

Strategisk rekruttering i eget nettverk. Kontaktes via oppmøte og telefon.

Alder

18 - 22

Inngår det voksne (18 år +) i utvalget som ikke kan samtykke selv?

Nei

Personopplysninger for utvalg 2

- Lydoptak av personer

Hvordan samler du inn data fra utvalg 2?

Personlig intervju

Vedlegg

[Intervjuguide + samtykkebrev lærlinger.docx](#)

Grunnlag for å behandle alminnelige kategorier av personopplysninger

Samtykke (art. 6 nr. 1 bokstav a)

Informasjon for utvalg 2

Informerer du utvalget om behandlingen av opplysningene?

Ja

Hvordan?

Skriftlig informasjon (papir eller elektronisk)

Informasjonsskriv

[Samtykkebrev, informanter + NSD.docx](#)

Utvalg 3

Personopplysninger for utvalg 3

Dokumentasjon

Hvordan dokumenteres samtykkene?

- Manuelt (papir)

Hvordan kan samtykket trekkes tilbake?

Gjennom å ta kontakt med prosjektleder

Hvordan kan de registrerte få innsyn, rettet eller slettet opplysninger om seg selv?

Gjennom å be om å få se transkripsjoner

Totalt antall registrerte i prosjektet

1-99

Tillatelser

Skal du innhente følgende godkjenninger eller tillatelser for prosjektet?

Behandling

Hvor behandles opplysningene?

- Mobile enheter tilhørende behandlingsansvarlig institusjon

Hvem behandler/har tilgang til opplysningene?

- Prosjektansvarlig
- Student (studentprosjekt)

Tilgjengeliggjøres opplysningene utenfor EU/EØS til en tredjestat eller internasjonal organisasjon?

Nei

Sikkerhet

Oppbevares personopplysningene atskilt fra øvrige data (kodenøkkel)?

Ja

Hvilke tekniske og fysiske tiltak sikrer personopplysningene?

- Opplysningene anonymiseres

Varighet

Prosjektperiode

01.12.2019 - 10.09.2021

Skal data med personopplysninger oppbevares utover prosjektperioden?

Nei, data vil bli oppbevart uten personopplysninger (anonymisering)

Hvilke anonymiseringstiltak vil bli foretatt?

- Personidentifiserbare opplysninger fjernes, omskrives eller grovkategoriseres
- Lyd- eller bildeopptak slettes

Vil de registrerte kunne identifiseres (direkte eller indirekte) i oppgave/avhandling/øvrige publikasjoner fra prosjektet?

Nei

Tilleggsopplysninger

Vedlegg 5: Godkjenning fra NSD

NSD sin vurdering

 Skriv ut

Prosjekttittel

Masteroppgave

Referansenummer

485932

Registrert

11.11.2019 av Kåre Nordbø - kaarno@stud.ntnu.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet NTNU / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) / Institutt for lærerutdanning

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Anna Rapp, anna.cecilia.rapp@ntnu.no, tlf: 41363994

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Kåre Nordbø, kare.nordbo@skole.rogfk.no, tlf: 90638558

Prosjektperiode

01.12.2019 - 10.09.2021

Status

13.11.2019 - Vurdert

Vurdering (1)

13.11.2019 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 13.11.2019. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 10.09.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Karin Lillevold
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

